

ŽIVLJENJE IN SVET

12.

**LJUBLJANA,
17. MARCA
1 9 3 5
KNJIGA 17.**

**ILUSTROVAN
TEDENSKI
OBZORNIK**

**UREDNIŠTVO IN UPRAVA V LJUBLJANI KNAFLJEVA ULICA ST. 5.
CENA POSAMEZNI ŠTEVILKI DIN 2 — POŠTNINA PLAČANA V GOTOVINI**

ŽIVLJENJE IN SVET — ilustrovan tedenski obzornik

Izhaja ob nedeljah ter stane na leto (dve knjigi) 50 Din, za pol leta (ena knjiga) 40 Din, za četrt leta 20 Din, mesečno 8 Din. Posamezni zvezki se dobivajo po 2 Din

Naročnina za inozemstvo: ITALIJA: četrtno 8 lir, polletno 16 lir, celoletno 30 lir. FRANCIJA mesečno 4 franke. ČESKOSLOVAŠKA mesečno 6 kron. AVSTRIJA mesečno 1 šilling. AMERIKA IN OSTALO INOZEMSTVO letno 1½ dolarja

UREDNIŠTVO IN UPRAVA v Ljubljani, Knafljeva ulica 5
TELEFON ŠT. 3122, 3123, 3124, 3125, 3126. ŠT. HISNEGA TELEFONA 905

UREDNIŠTVO NACELNO NE VRACA ROKOPISOV.

UREDNIK IVAN PODRŽAJ

VSEBINA ŠT. 12:

Primarij dr. Mirko Černič: STEBRI SODOBNE KIRURGIJE (3) — AKUSTIČNA PREIZKUSNJA POVRŠINSKE NAPETOSTI — Miroslav Adlešič: KONRAD V. RÖNTGEN (1) — Dr. Vlad. Travner: ABESINJA (2) — Anton Ingolič: TUNKA — Essad beg: ZAROTA ZOPER SVET (12) — Dr. Anton Debeljak: PO SINJI ADRIJI (12) — NIPONSKA NEVARNOST (us) — TOPLOKRVNE ŽIVALI SO POPOLNEJŠE — L. M. Škerjanc: J. S. BACH (2) ZGODOVINAR IVAN VRHOVNIK (Iv. Podržaj) — UTRIP ŽILE PRI ŽIVALIH IN LJUDEH (in) — Ludvik Kuba - M. Fuchs: UGASLA PALETA (2) — KNJIGE IN REVIJE (Ob Kojčevi Knjigi življenja 2) — ZAPISKI (Bele postelje, črne številke - pj) — ŠAH (Mednarodni turnir v Moskvi - Br) — ZA BISTRE GLAVE — Na platnicah: HUMOR — KRIŽALJKA Z OBRATNICAMI (Crassus) — ANEKDOTE

Slika na ovitku: ZVONCKI

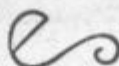
Naslovna slika: H. SMREKAR: »VELIKI POST«

Prihodnji zvezek »ŽIVLJENJA IN SVETA« bo priobčil spominski članek prof. Miroslava Adlešiča ob stoletnici rojstva velikega slovenskega učenjaka JOZEFA ŠTEFANA s lesorezom slikarja-grafika Ela Justina in drugimi slikami iz učenjakovega življenja in delovanja.

Nadalje bodo izšli v prihodnjih zvezkih razen že naznanjenih naslednji prispevki:

Vilko Novak: Prekmurska krajevna imena in Prekmurci v Slodnjakovem Pregledu — Novosti iz Črne gore — Fr. Slovník: Med Goajira Indijanci — Cesta na ognjeniku — Snowden, najvišji vrh v Walesu — Sodobna statistika je delo tehnike — Duhovit zlatosledec — Kako je treba vzgajati potnike na železnici? — Dekliška sobica I. dr.

V prihodnjem zvezku bo izšel tudi leposlovni prispevek dr. Maksa Snuderla: Bajka o miru.

IZDAJA ZA KONZORCIJ ADOLF RIENIKAR — TISKA NARODNA TISKARNA
V LJUBLJANI — NJEN PREDSTAVNIK FRAN JEZERSEK

ŽIVLJENJE IN SVET

STEV. 12.

V LJUBLJANI, 17. MARCA 1935

KNJIGA 17.

H. SMREKAR

VELIKI POST

STEBRI SODOBNE KIRURGIJE

Primarij DR. MIRKO ČERNIČ

N A D A L J E V A N J E

Na prvi porodni kliniki je smrt spet bogato žela na materah, v marsikaterih posebno strašnih mesecih celo po 30 od sto. Stari Klein se ob takih časih sploh ni prikazal in tako je vse breme težilo na Semmelweissu. Vso strahoto je moral prevzeti na svoje rame in, kadar je šel skozi bolniške sobe, je čutil, kako so ga zaničevale bolniške sestre, dà, celo služkinje.

Zdaj mu je bilo žal, da se je tako javno norčeval, kajti škandal se je širil po vseh dunajskih kavarnah. Celo meščani so začeli mrmrati, da je vendar treba nekaj ukreniti. No, in določila se je komisija; vsakdo pač pozna take komisije...

V komisiji so bili sami veleučeni profesorji, častitljivi možje, ki so natančno vedeli, da je treba nekaj najti, kar je graje vredno. In grajali so prenapolnjenost prve porodne klinike, ki ta čas ni imela nobene postelje proste. V debelih usnjenih naslanjačih so ti možakarji odločili, da je vzrok neznanski smrtnosti za porodno mrzlico ta, ker so zdravniki in medicinci preiskovali porodnice v njihovih bolečinah s pregrobinimi rokami. Na manj nevarni drugi kliniki poslujejo babice, ki preiskujejo seveda bolj nežno...

Semmelweiss se je krohotal. To je bila res pristna komisijska modrost! Ali ne ranijo otroci pri rojstvu daleko bolj svojih mater, kakor jih sploh more raniti katerakoli preiskujoča roka? In če je temu tako, zakaj ne umro na porodu vse ženske? Priznati si je moral, da ne ve odgovora.

Zvečer... sedel je v svoji sobici. Mahoma se je zdržnil. Kaj je to?

Tam daleč na hodniku je zaslišal rahlo cingljanje, ki je postajalo glasnejše, se bližalo in končno naraslo v dobro poznano zvonjenje. O Bog, že spet duhovnik! Zdaj gre mimo njegovih vrat mala procesija — duhovnik v ornatu, pred njim cerkovnik, vihteč smrtni zvonček.

Procesija prinaša poslednje olje umirajoči: danes že četrti. Semmelweiss je uprl svojo glavo v dlani in si s prsti mašil ušesa, da ne bi čul smrtnega zvonjenja.

Nenadno se zravna. Morda bi se dal napraviti preizkus — ena od tridesetih več ali manj bedastih razlag o vzroku porodne mrzlice trdi, da je strah njen vzrok. Na prvi porodni kliniki mora svečenik s svojim nesrečnim zvoncec skozi pet bolniških sob, da pride v sobo za umirajoče — lahko si je predstavljati, kakšen vtis mora to napraviti — dočim je na drugi kliniki urejeno tako, da pride svečenik v sobo za umirajoče naravnost od zunaj...

Tedaj je naprosil duhovnika v imenu človečnosti, naj ne prihaja s procesijo in ne z zvoncec; duhovnik je to rad obljubil...

Vendar so porodnice na prvi kliniki umirale slej ko prej.

Zvonec pa je zdaj zvonil v njegovi glavi in ga mučil hujše kot kadarkoli poprej.

Dobil je priliko za nov poizkus. Na zdravejši drugi kliniki so babice pripravile porodnice do tega, da so med porodom ležale postrani. Na nevarnejši prvi porodni kliniki pa so rodile ležeče na hrbtu. Semmelweiss je odredil, da so tudi pri njem rodile na strani leže.

Toda ženske so umirale dalje. »Bil sem kakor potapljaljoči se, ki grabi za vsako bilko,« piše. »Vse je bilo negotovo, nič se ni dalo dognati, le veliko število smrti je bilo neizprosno dejstvo.«

Na vse zadnje so ga postavili pod kap. Neki Breit je bil pred njim asistent in ta je zdaj zahteval svoje mesto nazaj. Breit se ni tako razburjal nad umirajočimi porodnicami in ni večno nadlegoval prof. Kleina s svojimi tožbami. In tako je Klein sprejel Breita nazaj. Semmelweiss se je lahko obrisal pod nosom.

Semmelweiss je vso zimo študiral angleščino z namenom, da pojde na Angleško in v Dublin, da dožene, zakaj imajo tam toliko manj porodne mrzlice na svojih klinikah kot na Dunaju. Tedaj se je Breitu posrečilo, da je dobil profesuro v Tübingenu in tako so spet ponudili njegovo mesto Semmelweissu. Človek bi mislil, da bo preponosen... A sprejel je.

Semmelweiss se je torej vrnil na prvo porodno kliniko, potem ko je bil malo

časa na dopustu v Benetkah. Zakopal je svoja čuvstva globoko v svoje prsi in trdil, da ga je beneška umetnost ozdravila njegovih neumnosti; da si ne beli več glave nad tem, koliko je po nedolžnem sokriv nad obilno smrtjo in tudi ne nad tem, da mu ni mogoče dognati vzroka, zaradi katerega te nesrečnice umirajo.

Nekega dne si je komaj slekel suknjo v raztelesevalnici, ko so mu prišli javit, da je njegov prijatelj patolog Kolletschka pravkar umrl in sicer za zastrupljenjem krvi po neprevidnosti nekega dijaka, ki ga je bil pri raztelesevanju ranil z nožem.

Pri raztelesevanju — strela! Poglejmo! Kakopak, seveda hitro... Semmelweiss si je dal prinesti zapisnik o Kolletschkovem raztelesenju. Roke so se mu tresle, ko ga je čital. Ha... da, seveda, kako je vendar človek slep, z debelo desko zaplankan! Zastrupljenje krvi... je dobil po ranitvi v raztelesevalnici. Zastrupljenje krvi... vraga, ali je porodna mrzlica kaj drugega kot zastrupljenje krvi? Kako zaplankani smo vendar včasih! Kolikokrat je moral gledati strašno vnetje maternice pri tistih, ki so bile umrle za porodno mrzlico. Da... čisto gotovo, to je tisto, brez dvoma! Ta misel ga je zadela kot blisk.

To je bilo več kot samo misel v njegovih možganih, to je bila divja, popolna sigurnost, ki jo je čutil po vsem životu od nog do glave. Po rani, ki jo je bil študent zadel Kolletschki z nožem, mu je vcepil obenem tudi nevidni mrliški strup. Rana! Seveda! Vsaka mati, ko rodi, dobi v notranjščini svoje maternice velikansko odprto rano.

In mrliški strup?...

Kako pride ta v porodnico? Mahoma se mu je zjasnilo in ga pretreslo do dna srca. On sam in njegovi študenti so bili, ki so ga spravljalj tja. Mesec za mesecem je vsak dan vodil svoje študente iz raztelesevalnice naravnost na rodilišče. Umivali so si sicer roke, toda ali ni bil še več ur za tem zaznaven na njih rahel zadah po mrličih?

In on, norec, kakor je bil, je bilo celo ponosen na ta zadah in se je ustil s tem, da ravno ta zadah dokazuje, kako pridni anatomii so. In potlej?

S tem nevidnim trupom na svojih rokah so on in njegovi študenti preiskovali porodnice.

On sam je bil morilec!

Veliko hitreje kot zamorejo to povedati besede, ga je obsenčilo to strašno

neznansko spoznanje. To je bil tudi vzrok, zakaj je bila druga porodna klinika zdravejša.

Babice niso raztelesovale.

Zaradi tega so tudi mlade matere v prvem cvetu svoje mladosti, pri prvem otroku pogostejše umirale kot one, ki so že večkrat rodile. Pri onih je trajal porod pač delj časa. In čim dalje so se mučile, tem večkrat so bile preiskane — od njegove roke, od njegove smrtonosne roke! To je bil tudi vzrok, zakaj so bile v manjši nevarnosti one matere, ki so svoje otroke zelo hitro rodile, da, celo one, ki jih je porod prehitel na cesti, na poti na kliniko — pač zaradi tega, ker jih ni nihče preiskoval.

Tem dejstvom je zrl v oči jasno, kakor mu je bilo dano. On je bil morilec!

Resnica je bila v njem in ga je klala.

Niti tega opravičila si ni privoščil, da je kriv po nedolžnem, in tedaj je zagrabil zlo s krepkimi rokami pri korenini. Ni dolgo učeno premišljeval o naravi tega mrliškega strupa, marveč je kot človek dejanja hitro storil to, kar je bilo potrebno, da se napravi strup neškodljiv.

Maja 1847. Nekako šest tednov potem vidimo Semmelweissa po raztelesevanju. Umiva si roko na dolgo in široko z milom, potlej jih vtakne v posodo s klorovo raztopino. Pere in krtači jih tako dolgo, da so se kar svetile. Med tem ko jih umiva, jih neprestano deva pod nos in njuha. Nazadnje pokima. Zdaj je zadovoljen. Niti najmanjšega mrliškega zadaha ni več.

Dijaki okrog njega se smejejo in brijejo norce. Potlej se postavi ob svoje študente in budno pazi, kako se umivajo s klorovo raztopino in krtačijo in sedaj se nič več ne smejejo, ko opazujejo njega. Iz njegovih oči namreč sije žar fanatizma, s katerim se ni šaliti. Potlej gredo na prvo porodno kliniko k bolnicam. Kakor vedno leže porodnice s spačenimi obrazi od muke in vsaka v očeh s polno bojazni pred mrzlico. Kako tudi ne!

Aprila jih je umrlo 18 % od 100. Semmelweiss je odredil umivanje s klorovo raztopino ob koncu maja.

Junij... je samo še ena od sto umrla. To je bilo celó manj kot na zdravem drugem rodilišču, bilo je potem takem prav bedasto briti norce iz Semmelweissa. On je smrt z umivanjem resnično odpravil.

V knjigah s pravljicami bi bil zdaj storije vesel konec. In res je Semmel-

weiss lahko imel zdaj mirno vest, kolikor je namreč šlo za matere. Mlade žene in zapuščena dekleta so mogle sedaj prihajati veselih obrazov na prvo porodno kliniko in nihče ni imel več pravice nazivati kliniko brlog smrti. Ženam in njihovim možem, tudi če niso bile omožene, njihovim očetom in materam je bilo popolnoma vseeno, kako je Semmelweiss to naredil, da jih je otel smrti. Vse bi bile glasovale za to, da se mu poviša plača in dá naslov profesorja.

Toda v življenju so profesorji in so profesorji in so druge stvari, ki se imenujejo poklicna znanost in književna modrost. In vendar ne govori niti ena vrstica v debelih knjigah, iz katerih so poučevali zdravnike o porodniški učenosti, nobena od veleučenihi razprav o strašni neodvrtljivosti atmosferično-kozmično-teluričnega vzroka porodne mrzlice, nobena o tem, da se je treba umivati s klorovo vodo.

In kar je bilo najhujše: Semmelweissu še ni bilo 30 let, bil je čisto navaden asistent. Res, dokazal je neizpodbojno prvič v zgodovini zdravstva, kako se prenaša zastrupljenje krvi od zunaj v zdravo človeško telo. Toda bil je brez manir, neolikan, nefin, neizobražen, brez potrebne akademske časti. Profesorji so ga označevali za budimpeštanskega ušivca.

Z navadno, temeljito razkužbo svojih rok, z malenkostno količino klorovega apna, ki se dá kupiti za par novcev v vsaki drogeriji, je Semmelweiss uspel, da je pregnal morilko mater, smrt. Njemu se je to posrečilo prvemu, do koder sega zdravstvena zgodovina. Toda on ni samo odgnal smrt, marveč obenem s troho klorovega apna osmešil celotno oficijelno znanost z njenimi 30 nepoznanimi vzroki mrzlice vred; in vse, kar se je o tem v zadnjih treh stoletjih pisalo v debelih knjigah z besedami, na katerih bi si človek zlomil jezik. S preprostim dejstvom, da mu* je uspelo, vse te matere junija in julija meseca oteti, je povrhu naprtil težko odgovornost vsem profesorjem porodništva, ki si niso umivali rok s klorovo vodo. Najhujše pri vsem tem je bilo to, da je Semmelweiss to vsakomur povedal v brk.

Ali je potem čudno, da so profesor Klein in njegovi veleučeni kolegi tuhtali, kako bi Semmelweissa postavili pod kap?

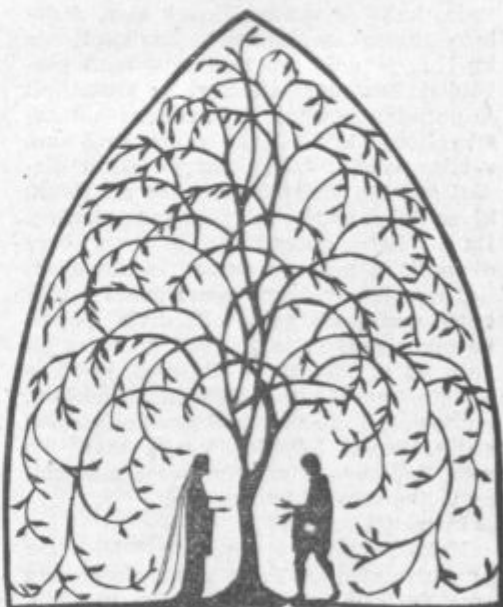
Če pomislimo, kolikokrat se danes odkritja že tiskajo, preden so se sploh

napravila, tedaj bi človek pričakoval, da je Semmelweiss razglasil svoje odkritje po vsem svetu in v vsakem evropskem zdravstvenem časopisu. Ravno narobe! Mrzka mu je bila, kakor sam pravi, vsaka pisarija že od rojstva.

Le trije profesorji — med njimi pa noben porodničar — so ga razumeli. To je bil veliki zdravnik za kožne bolezni, Hebra, notranjičar Škoda, in sloviti patološki anatom Rokitsky. Ti trije so celo predavali o njegovem odkritju in ga vzporejali z Jennerjem.

Semmelweiss sam pa je robotal dalje na svoji prvi porodni kliniki, potisnil je obolenja na porodni mrzlci na manjše in manjše število, ko se je nepričakovano zgodilo nekaj strašnega.

D A L J E

»Čudežno drevo«
(L. Brandenburg — izrezanka)

AKUSTICNA PRESKUSNJA POVRŠINSKE NAPETOSTI

V najnovejšem času ne poskušajo več politur kovinskih in lesenih ploskev samo z optičnimi, ampak tudi z akustičnimi pripomočki. V ta namen se pusti drseti po polirani ploskvi električna gramofonska doza s topo iglo, pri čemer se slišijo vse napake v polituri: praske, vdolbine in izbokline kot prasketanje v določni višini zvoka. Jakost tega šumenja in prasketanja je neposredna mera za to, kako precizno je izvršena politura.

KONRAD V. RÖNTGEN

OB OBLETNICI NJEGOVEGA VELIKEGA ODKRITJA

MIROSLAV ADLESIO

Znanost ni brez romantike. Že svojstvena fantazija učenjaka, ki brez prestanka opazuje naravne pojave ter išče novih zakonitosti, je prav romantična. Neizrazljiva in v marsičem nedojemljiva so tudi nastrojenja, ki spremljajo znanstvenika pri delu. Ker prehajajo ta v samoti potekajoča doživljanja v znanstvene spise, v katerih srečujemo že itak stvari, ki nam vzbujajo ali začudenje ali presenečenje, se nam zdi patina romantike v znanosti samo ob sebi umljiva.

Narava je sicer predpisala vsakemu dogajanju v njej zakonito-enovito pot. Zato je izluščenje pojava in njegovih zakonitosti iz množice raznolikih stanj, sprememb in posrednih učinkov za iščoči del narave, za človeka pravcato soustvarjanje teh v naravi že obstoječih ali ustvarjenih, toda skritih poti. Razvozlavanje naravnih tajen torej ne naličuje lagodnemu razlivanju knjige, marveč je trudapolno delo, ki zahteva inteligenco, razum in vztrajnost.

Kljub temu prevladuje mnenje, da nakloni usoda učenjaku uspeh le tedaj, ko se mu nasmehne sreča. Da motritev v tej smeri komponento romantike v znanosti le preveč zveča, bomo spoznali najjasneje na konkretnem »srečnem slučaju«, ki je pred štiridesetimi leti pomagal petdesetletnemu fiziku Röntgenu pri enem izmed največjih znanstvenih odkritij sploh, pri odkritju x-žarkov.

Eksperimentalni je s skoro povsem izsesano cevko, ki je imela vtaljeni elektrodni, dovodnika, po katerih je mogel priti v njeno notranjost visoko napet električen tok. V tako izsesani cevki se pretaka elektrika pretežno v obliki katodnih žarkov, ki imajo svoje izhodišče na negativni elektrodni. Če padajo katodni žarki na steklo ali še bolje na kristalasti barijev platincianir, zažari ta v spreminjavi luči, fluorescira. To fluorescenco je hotel opazovati Röntgen. Da ga ne bi motila svetloba, ki nastane v cevki zaradi fluorescenca, je obdal cev s črno lepenko. Ko je po vključitvi električnega toka hotel vzeti v roko ob strani cevke pripravljeno lepenko, ki je bila prevlečena z barijevim platincianirjem, je zapazil, da kristalasta snov na nji

K. V. RÖNTGEN

fluorescira in to kljub temu, da je med katodnimi žarki in njo ležala stena cevke in trda lepenka, ki ju katodni žarki ne morejo prodreti.

To in le to dejstvo je bil zapazil Röntgen in le ta malenkostni pojav je bil »srečen slučaj«. Pojav sam je bil nepričakovan, ko je bil nepričakovan vzgib žabjega kraka, ki je Galvaniju posredoval spoznanje živalske elektrike ali premaknitev igle magnetnice v bližini električnega tokovodnika, ki je Oerstetu prinesla slavo odkritja elektromagnetizma.

Ali srečen slučaj sam po sebi še ne bi prinesel slave učenjaku; bil je šele impulz odkritju, ki je kljub temu, da je bilo zanj potrebno srečanje ugodnih pogojev, plod poostrenega opazovanja in jasne sodbe, ki sta edino merilo za razlikovanje novega in važnega od starega in nevažnega.

V več mesecev trajajočem delu, ki je bilo težko, naporno in polno raznovrstnih ovir, je šele dokazal Röntgen, da je bil nalogi kos ter da je odkritje povsem njegova last. Razprave, ki jih je bil publiciral proti koncu l. 1895 so vsebovale toliko lastnosti o odkritih x-žarkih, da kljub mrzličnemu iskanju več ko deset let ni nihče odkril novih. Oglejmo si v

naslednjem prav na kratko življenje Konrada Viljema Röntgena.

Röntgenova mladost je bila precej nevsakdanja. Rodil se je 27. marca 1845 v Lennepu, malem okrajnem mestecu Porenja. Njegov oče, ki je bil trgovec, se je bil kmalu nato s sinom edincem izselil na Nizozemsko, v domovino svoje žene. V Utrechtu je preživel Röntgen svoja otroška in mladeniška leta. V utreški gimnaziji pa mu usoda ni bila mila. Bil je tik pred maturo, ko ga je zaradi nedolžne dijaške šale doletela kazen, ki še danes jasno priča o strogosti nekdanjih srednjih šol. Dasi je odkrito priznal svojo krivdo, je bil vendarle izključen, ker ni hotel izdati sokrivcev. Njegov močni čut poštenja mu je torej za vselej onemogočil študij na visoki šoli. Javil se je bil sicer k maturi kot privatist, toda mature ni napravil.

V njegov obup mu je zasijal prvi sončni žarek, ko je bil zvedel, da je na curiški politehniki mogoč študij brez zrelostnega izpita. Bil je star dvajset let, ko se je vpisal na strojni oddelek curiške tehnike. Kljub temu da ni predsedel ves čas pri knjigah in v laboratorijih, kajti bil je prevelik prijatelj švicarskih jezer in gora, je po treh letih študija napravil diplomski izpit. Toda njegova ljubezen do ekzaktnega eksperimentalnega raziskovanja mu ni dala miru vse dotlej, dokler ni bil napravil pri znamenitem fiziku Kundtu doktorata. Le-ta ga je bil tudi kmalu potem izbral za svojega pomočnika. Ko je šel Kundt l. 1870 v Würzburg, je vzel Röntgena s seboj. Čeprav se je tu priznani mentor trudil, da bi omogočil učencu habilitacijo, se mu je ves trud razbil na edini čeri: maturi.

Röntgenu je zasijala sreča šele l. 1872, ko je bil Kundt poklican na novo ustanovljeno nemško univerzo v Strasbourgu. Tu je šele napravil inženjer in doktor Röntgen maturo ter postal privatni docent fizike. Sedaj tudi zanj ni bilo več ovir. S štiri in tridesetimi leti je že postal redni profesor eksperimentalne fizike v Glessenu. Tu je izdal kopico pomembnih eksperimentalnih del. Nato je bil pozvan v Würzburg na mesto umrlega fizika Kohlrauscha. V tem mestu je l. 1895 odkril po njem imenovane žarke, kar mu je na mah prineslo neminljivo slavo. Raznim častnim vabilom se ni vdal; šele na ponovne prošnje se je preselil v Monakovo, kjer je služboval do l. 1920 in po kratkem pokoju umrl, star 77 let.

Röntgen sam je bil orjaške postave. Resen izraz obraza mu je le redko spremenil nasmešek. Le bližnjim osebam je včasih razodel svoje doživetje polno notranjosti. Bil je izredno skromen. Svojega velikega odkritja ni izkoristil, čeprav je kmalu po njegovi iznajdbi, kakor beremo v Pupinovem življenjepisu, prijavila množica izumiteljev svoje patente, on tega ni storil nikoli. Tudi se ni ponašal s svojim odkritjem, dasi je prejel najčastnejša odlikovanja. Ko je kot prvi učenjak sploh dobil Nobelovo nagrado, ni spremenil svojega preprostega učenjakega življenja. Da, prav obratno! Čim večja je postajala njegova slava, tem bolj se je odtegoval javnosti. Počitnice je preživiljal v lepem gorskem kraju Walheimu, kjer si je kupil podeželsko hišico. Šele v objemu gora se je na lovu ali pri kegljanju sproščeno pogovoril s prijatelji.

Röntgen je bil mojster poskusa. Kot pristen klasik ni bil nikdar nabreklijen od idej in načrtov. Problemom, ki jih je reševal, je šel vedno s poskusi do dna, držeč se pri tem pravila, da teoretiziranje škodi in bega. Samokritika in vztrajnost sta ga tudi obvarovali pred prenačrtjenimi publikacijami. Zato so njegovi rezultati obveljali ter imajo njegova dela trajen pomen. Kadar je uporabil teorijo, jo je vedno očrtal nazorno in jasno. Nalikoval je v tem oziru slavnemu fiziku-samouku Faradayu.

Oglejmo si probleme, ki se jih je lotil. Skušal je prvi določiti velikost molekul z eksperimentom. Meril je stisljivost tekočin ter našel, da se stisljivost vode z rastočo temperaturo manjša, stisljivost drugih tekočin pa večja. Mnogo poskusov je bil napravil s kristali, v katerih je gledal »utelešeno zakonitost narave«. Raziskal je kristalno elektriko, dvojni lom in razteznost kristalov. L. 1888. je odkril efekt, ki ga imenujemo »röntgenski tok«. Z dolgotrajnimi poskusi je bil namreč odkril magnetne učinke, katere imajo osamila, ki jih premikamo v električnem polju. Znameniti raziskovalec materije Sommerfeld daje temu odkritju prednost pred odkritjem x-žarkov.

Za trpeče človeštvo pa je odkritje röntgenskih žarkov neprecenljivo, kajti ono mu je napravilo vidno notranjščino živega organizma.

Röntgenovi žarki nastanejo vselej, kadar zadevajo hitro se gibajoči elementarni delci elektrike — negativni elektroni na oviro, ki jih povsem zavre. Ker

morejo imeti elektroni pri tem vsaj hitrost 30.000 km v sekundi, ni čuda, da jim daje potrebno pospešitev le več tisoč voltov napeto električno polje. Tudi brez-zračnost cevi je utemeljena; elektroni bi namreč še pred dosego pozitivne antikatode zadeli ob plinske atome, ki bi jih zavrli. Sproščen elektronski tok, »katod-ne žarke«, dobimo na dva načina. V precej izsesanih ceveh nastanejo z razbitjem preostalih plinskih delcev (Hittorf 1869), v popolnoma izsesanih ceveh pa jih more proizvajati razžarjena volframova žica (J. Thomson), ki oddaja pri temperaturah nad 2000° C elektrone (pri 2200° 0,5, pri 2600° 20 miliamperov jak elektronski tok na vsak mm² površja). Röntgen drugega načina dobave katodnih žarkov, ki je danes že povsem izrinil prvega, še ni poznal. Prvi ga je uspešno izrabil l. 1911. J. E. Lillienfeld, toda povsem zadovoljivo röntgenski cev je z njegovo uporabo sestavil šele l. 1913. Američan W. D. Coolidge. Kljub temu, da je Röntgen eksperimentiral z zelo malo zmogljivo cevjo, je dognal naslednje lastnosti novih žarkov: 1. njihov učinek na fluoresciračo snovi in 2. na fotografsko ploščo; 3. njihovo premočrtno razširjanje; 4. da jih magnetno ali električno polje ne odklanja; 5. da se ne odbijajo; 6. ne lomijo in 7. opazno ne odklanjajo; 8. da povzročijo povsod, kamor zadevajo drugotne žarke (odkritje lastnosti, ki si ga lasti tudi Pupin); 9. da jih gostejše snovi bolj vsrkajo ko redkejše; 10. da postane zrak, če ga minevajo röntgenski žarki dober prevodnik elektrike; 11. da postanejo žarki »trši«, če prehajajo skozi razne snovi ter 12. da ne nastanejo po veljavnem emisijskem zakonu. Opazil je naposled tudi, da potrebuje bolj izsesana cev višje napet tok in da so z njem dobljeni x-žarki prodornejši in na sploh bolj učinkoviti. Poleg tega je že v prvi razpravi jasno poudaril važnost novih žarkov za diagnozo v medicini in tehniki. Saj vidimo lahko v njih poleg slik kompasa in uteži tudi slike lovske puške z napako v cevi in učenjakovo roko.

Vročico, ki je vladala ob Röntgenovem odkritju v znanstvenem svetu, opisuje Pupin v svojem življenjepisu. Tam tudi pripoveduje, da je bil štirinajst dni po objavi odkritja napravil prvo odkritje z Röntgenovimi žarki. To se je razvedelo in nekaj dni pozneje mu je že kirurg dr. Bull privedel pacienta, ki si je bil po nesreči pognal naboj šiber v roko. Ker je bil bolnik prešibak in ni mogel vztrajati

v miru eno uro — toliko časa so namreč takrat potrebovali za osvetlitev roke — je vzel Pupin fotografsko ploščo ter nanjo pritrdil fluoresciračo zaslon, darilo prijatelja T. A. Edisona. Ker so žarki s cevi vplivali najpreje na zaslon, zaslon pa s svojo svetlobo posredno na fotografsko ploščo, je uspela fotografija v nekaj sekundah. V Ameriki je bil torej Pupin omogočil prvo uspešno operacijo s pomočjo novih žarkov.

Z znanstveniki pa so delili vročico ob odkritju tudi povprečni civilizirani zemljani. Časniki so bili tedaj polni resnih in šaljivih poročil. Poročali so, da bo z novimi žarki vidno vse, kar je bilo do tedaj skrito pogledu, da bodo postale stene prozorne, da bo mogoče gledati človeku pod obleko in kožo in še mnogo več. Toda tudi v tem primeru je domišljija poročevalcev kmalu prenehala; dejstva so ji zaustavila polet.

S pridom pa so segli po röntgenskih ceveh zdravniki in anatomi. Kirurg, ki je bil do tedaj pri mnogih diagnozah, pri tvorbi kamnov v organih, pri izstrelkih in tujih predmetih v telesu, da celo pri običajnih lomih kosti v nemali zagati, je dobil z njo pripravo, ki mu je domnevo spremenila v neizpodbitno dejstvo. Poleg diagnoze same so mu razodevali žarki tudi potek zdravljenja in mu pokazali stopnjo ozdravitve.

Ker so z rastočo uporabnostjo cevi naraščale tudi zahteve glede njene kakovosti, so imeli z njo tehniki vedno dovolj opravka. Pri tem ne smemo pozabiti, da z dobro cevjo še nikakor ni rešen problem dobave učinkovite röntgenske svetlobe. Kajti za cev je treba zmogljiv istosmeren električen tok visoke napetosti. Tega ob času iznajdbe ni bilo mogoče drugače proizvajati nego z Rhumkorffovim induktorjem, katerega zmogljivost in gospodarnost sta majhni. Nadomestitev induktorja z običajnim transformatorjem je zato uspela šele tedaj, ko so bili iznašli priprave, ki morejo spremeniti visoko napet izmeničen tok v istosmernega. Doseženo razvojno stopnjo najlepše osvetljuje dejstvo, da je eksperimentiral Röntgen še s 40000 volti in z desetstisočinkami amperja, danes pa imamo cevi, ki uporabljajo samo zase 50 ks. Kajti dvajsetino amperja pri 600.000 voltih smo že prekoračili.

D A L J E

A B E S I N I J A

DR. VLAD. TRAVNER

N A D A L J E V A N J E

Prebivalstvo Abesinije je zelo mešano. Vzroki temu so zemljepisna lega, kjer se stikajo razna semitska, hamitska in zamorska plemena, oblika pokrajine, ki omogoča, da so se ohranili v težko dostopnih krajih mnogi drobci prejšnjih prebivalcev, številni vojni pohodi v preteklih stoletjih, pred vsem pa mnogoženstvo in živahna trgovina s sužnji. Danes šteje cesarstvo 11 do 12

je izumrl že okoli l. 1000 po Kr. Zdaj se rabi le še v bogoslužju etijopske cerkve. Današnji Etiopci govorijo dva sorodna jezika: Amhara, ki je obenem službeni jezik cesarstva in Tigré, ki je razširjen na severu in deloma na jugu države.

Prilčno polovico prebivalstva tvorijo hamitski Gala ali — kakor se imenujejo sami — Oromo, Danakil (Adál) in Somali. Tudi ti so močno mešani zlasti z

ABESINSKA TIPA

milijonov prebivalcev (10 na km²). Od teh je pravih Abesincev ali Etiopcev 3 do 4 milijone; Gala, Danakil, Somali i. dr. 5 do 6 milijonov, Falaša okoli 60.000, medtem ko pripadajo ostali raznim narodom in plemenom. Vladajoči narod so krščanski Abesinci (Etiopci), ki so mešanica Semitov (Arabcev) in Hamitov. Odlikujejo se po svoji nadarjenosti in višji izobrazbi. Navadno imajo temne in gladke lase, med tem ko je barva kože dokaj različna (rumenkasta, rjava in celo črna). Bivajo zlasti v pokrajinah Tigré, Amhara in Goždam, posamezni — zlasti plemiči in uradniki — pa tudi v ostalih delih države. Prvotno so govorili »geezé«, ki spada med južnosemitske jezike. Najbolj soroden je arabskim narečjem v Jemenu, ima pa mnogo primesi iz jezika starih Akadijcev. Geezé

zamorci. Žive v južnih in vzhodnih delih države. Ob času propada starega abesinskega cesarstva (v 17. in 18. st.) so prodrli daleč proti severu in zasedli zlasti ozemlje med pokrajinama Šoa in Amhara (Volo Gala). Ti prebivalci so izredno bojevit in hrabri. Za abesinske vladarje je bila le sreča, da so se delili že od nekdaj v številna plemena, ki so se često medsebojno borila. V zapadnih gorah severne Abesinije bivajo še ostanki paganskih praprebivalcev Agau ali Agow, ki so ohranili še do danes svoj prvotni jezik. Njim sorodni so visokorasli Gamanti in Vaito ob jezeru Tana. Narodopisno najzanimivejši prebivalci pa so temnopolti abesinski židje ali Falaša, ki so v dobi od 10. do 13. stoletja vladali v državi. Ohranili so se le še na severnovzhodnem obrežju jezera Tana,

Etiopi se še dandanes poslužujejo stoletja starih ročnih mlinov iz kamna

kjer se bavijo s poljedelstvom. Odlikujejo se po svojih prastarih šegah, čistosti in marljivosti; govore pa jezik prvotnih prebivalcev (Agau).

Večina prebivalcev — zlasti Etiopcev in severnih Gala — se priznava narodni, tako zvani etiopski cerkvi, ki uči da ima Kristus le eno (božjo) naravo (monofizitizem). Verski poglavar je abuna (»naš oče«), ki stoluje v Gondaru (prej v Aksumu); odvisen pa je od koptskega patriarha v Kairu (prej v Aleksandriji), ki ga tudi posveti. V etiopski cerkvi se je ohranilo mnogo židovskih običajev n. pr. — poleg krsta — obrezovanje dečkov in deklic (8. dan po porodu), posvečevanje sabata poleg nedelje itd. Božja služba obstoji iz praznih molitev in čitanja sv. pisma (zlasti psalmov) v staroetiopskem jeziku. Mnogo je redovnikov, katerim načeluje »ečge«. Od 19. stoletja dalje delujejo v Abesiniji katoliški in protestantski misijonarji, toda skoraj brez uspeha. Južni Gala, Danikil, Somalci in nekatera druga plemena so muslimani. Poleg Falaša živi v deželi še okoli drugih 250.000 židov. Nekateri pastirski rodovi v severni in južni Abesiniji so pagani; verujejo v nekega vrhovnega boga (pri Gala Wakka) in časte duše pokojnih.

Abesinci so splošno leni, brezbrizni in neverjetno skromni; saj jim nudi narava brez vsakega truda vse, kar rabijo za

vsakdanje življenje. Tudi vedno enakomerno podnebje učinkuje uspavajoča. Pravega rodbinskega življenja ne poznajo, ker smejo storiti zakonci vse, kar hočejo. Pač pa imajo radi svoje otroke. Tudi so gostoljubni in dobrohotni. Svobodo ljubijo nad vse. Podeželski prebivalci stanujejo v malih in umazanih slamnatih kočah, obdanih od visokih ograj iz trnja. Redke so zidane hiše; so okrogle in pokrite s slamnato streho, ki sloni na stebru sredi poslopja. Moderne — evropske in orientalske — stavbe so le v večjih mestih. Kot obleke služijo prebivalcem — zlasti na deželi — velike, često živo pisane rjuhe, v katere se ogrinjajo (šama). Le meščani se oblačijo po

ABESINSKI TRGOVEC

evropskem načinu. Suženjstvo je bilo uradoma odpravljeno sicer l. 1923; dejansko pa obstoji še danes.

Ogromna večina prebivalstva se bavi z živinorejo in (dokaj preprostim) poljedelstvom; deloma tudi z lovom. O kaki industriji skoraj ni govora. Tudi trgovina je malo razvita in večina je v arab-

in Aksum, nekdanja prestolnica države z mnogimi zgodovinskimi spomeniki. Ostali večji kraji štejejo le 3—5.000 prebivalcev.

Glavna prometna proga je (1917 zgrajena) francosko etijopska železnica, ki veže glavno mesto Addis Abebo z lukso Djibuti v Francoski Somaliji. Dolga je

ABESINSKA UMETNOST: DVA PRIZORA Z LOVA NA LEVE (slikar Behallu)

skih in židovskih rokah. Izvažajo zlasti slonovino, kože, vosek, kavo in razne začimbe, uvažajo pa orožje in cenene izdelke za vsakdanjo uporabo (obleko, nakit i. dr.). Najvažnejša mesta v deželi so: nova prestolnica Addis Abeba (70 tisoč prebiv.), ki ima vsaj deloma značaj modernega mesta, Harrar (40.000 prebiv.), ki je trgovsko središče Abesinije, Direddaua (30.000 prebiv.), Gondar (sedež vrhovnega verskega poglavarja)

983 km. Promet pa se vrši le podnevi, tako da rabijo vlaki za to razdaljo 3 dni. Zato vozijo v obe smeri le dvakrat na teden. Za zapadno Abesinijo je važna parobrodna zveza na Sobatu in Nilu (proga Gamela-Kartum); parniki pa vozijo le od junija do novembra. Sicer obstoje v državi le slabe karavanske ceste, od katerih ste najpomembnejši Gondar-Amara — Massua in Dessi-Assab. Kot tovarno živino uporabljajo v gorah mule

in osle, v nižavah pa velblode. Avtomobili so skoraj neznani. Redke so tudi telefonske in brzojavne zveze. Le prestolnica je zvezana z Djibutijem in Massuo. L. 1905 so ustanovili v Kairu »Abesinsko banko«, ki ima glavno podružnico v Addis Abebi. Ta zavod ima izključno pravico izdajati bankovce in kovati novce. Kljub temu so v prometu še danes tolarji Marije Terezije, tako zvani menelikovi tolarji in številni mali srebrni in bakreni novci raznih tujih držav. Tudi sol in strelivo služita često kot plačilno sredstvo.

Umevno je, da pri tako primitivnih razmerah o prosveti skoraj ni govora. Le redki prebivalci — zlasti plemiči in višji uradniki — znajo brati in pisati. Celo duhovniki in nižji uradniki so povsem neizobraženi. V vsej državi izhaja samo en stalen časopis in še ta je tednik. Edina umetnost, ki jo goje Abesinci, je preprosto slikarstvo. Tudi bolnišnic, hiralnic in drugih dobrodelnih zavodov ni.

Po ustavi iz l. 1907, dopolnjeni l. 1919, je cesar (negusa nagasta = kralj vseh kraljev) edini, povsem neomejeni gospodar države. Sedanji cesar je Haile Selasie I., mož širokega obzorja in krepke volje, ki se trudi po svojih najboljših močeh povzdigniti državo. Njegovo svetovalstvo tvori ministrski svet, obstoječ (od l. 1907) iz 7 članov. Od maja 1910 obstoji tudi neke vrste parlament (»svet starih«), ki pa dejansko nima nikakih pravic. Država se deli na sedem »kraljevin« in tri dežele, katerim načelujejo dedni knezi (rasi), ki si prisvajajo često neomejeno gospodstvo na svojem ozemlju. Njim so podrejene razne krajevne oblasti.

Sodstvo je zelo primitivno. Še danes velja prastari zakonik »Feta Negest« (»Navodila za kralje«), ki se naslanja deloma na rimsko (justinijansko) pravo in vsebuje številna cerkvena, državljanska in kazenska določila. Kazni so krute in še sedaj obstoja krvna osveta. Poleg tega veljajo razni cesarski odloki. Zelo razširjena so razsodišča. Sodniki so v splošnem odvisni od mogočnih plemičev in dostopni tujim vplivom. Najvišji sodnik v državi je cesar. Za spore med Evropeci in domačini obstoje mešana razsodišča; za spore med Evropeci pa so pristojna konzularna sodišča.

Abesinska redna vojska (»votader«) šteje v mirnem času prilično 100.000 mož, ki so oboroženi deloma povsem moderno

zlasti odkar so se zavzeli za vojsko Belgijci, Francozi in Niponci. Vojska ima na razpolago strojnice, Kruppove topove (zlasti gorske baterije, kaliber 5,5 cm), zrakoplove itd. Del redne vojske pa je oborožen še vedno s starim orožjem, deloma celo s sulicami, bodali in ščiti. Poleg redne vojske obstoja rezerva, ki šteje okoli 200.000 mož. Načelujejo ji poglavarji posameznih pokrajin. Vrh tega obstoje še pomožne čete. V splošnem je vojska dobro disciplinirana, tako da znači resnega nasprotnika v primeru vojne. Upoštevati moramo tudi oblikovitost dežele, ki sliči — kakor rečeno — ogromni naravni trdnjavi. Zato je izid morebitne vojne z Italijo najmanjše dvomljiv. Ni izključeno, da bodo doživeli Italijani enak in morda še hujši poraz kakor l. 1896 pri Adui.

Grb abesinskih cesarjev (tako zvane »Salamonove dinastije«, ker se smatrajo kot potomce oz. naslednike kralja Salomona) je korakajoči kronani lev, ki drži v levi šapi žezlo. Pod njim je geslo: »Zmagal je lev iz rodu Jude« (Apok. 5,5). Državna odlikovanja so: Salamonov red, Menelikov red in Etijopska zvezda. Državna zastava pa ima barve: zeleno-rumeno-rdečo.

H. Unkel: CESTNI DELAVCI (lesorez)

V suhotnih krajih Indije skrbi vlada, da se posestniki in vrtnarji ob potrebi lahko preskrbe z vodo na ta način, da vržejo v avtomat novce, nakar dežuje celo uro iz električne naprave po njih zemljišču.

Zgančkovih sanj začetek in konec je bila ne previsoka, a trebušasta tunka,*) polna masti in vanjo zakopanih klobas in mesa.

Ze od pomladi, ko si je pri Sokovih, kamor je največ hodil na delo, vzel prašička, preko vsega poletja, ko se je od rane zore do poznega mraka potil na sosednjih njivah in svojih štirih ogonih, pa vso jesen globoko v zimo mu je bila misel na tunko nekaj, kar mu je poleti hladilo potno čelo in gasilo žejo vedno suhemu grlu, v dolgih deževnih jesenskih dneh in mrzlih zimskih nočeh pa mu krajšalo čas, šepetajoč mu na ušesa tako skrivnostno lepo, dražeč mu nosnice s preslastnim vonjem in navdajajoč mu vse telo in vso dušo s tako čudovitim občutjem, da je mnogokrat obstal sredi dela, besede, misli ali molitve in celo sanj in mlasknil z jezikom.

Tunka res ni navadna reč! Saj sploh ni reč, marveč stvar, živa stvar! Z vso hišo živi, z vso družino. Tam v kamri veličastna kraljuje, na zunaj je sicer temna, skoraj črna, a ko odpreš pokrov, se ti od same beline kar zablešči, pogled ti jemlje, v ustih ali želodcu pa se kar samo od sebe zasmee. In če poženeš vilice v to belino, jih komaj izdereš: lepa rdečkasta klobasa ali obilen kos svinjine se prime nanje. Urežeš si še kos kruha, in kaj je boljšega, lepšega in slajšega na svetu, če imaš k temu še steklenico vina!

Vse je bilo v najlepšem redu: prašiček je rasel in lepo dorasel, se debelil in se debelil. Žganček je določil: dva dni po svečnici. Tudi njegova žena Srakica se je strinjala.

Tistega velikega in za Žgančka najpomembnejšega jutra vsega leta sta zelo zgodaj vstala, se pokrižala z blagoslovljeno vodo, pokrepila s požirkom žganja, vzela nož, skledo za kri in kuhinico in, hajd, na prašička, ki se naj še tisti dan izpremeni v mast, klobase in obilne kose mesa in preseli v tunko. Pomoci nista nikoli prosila nikogar. Čemu? Sama lahko opravita in tudi sama poješta. Celo za repek je škoda, da bi zdrknil v tuji želodec. Zmolila sta še molit-

ANTON INGOLIO

vico k sv. Barbari, da bi šlo po sreči, in pristopila sta k svinjaku.

A dih jima je zastal, ko sta zagledala vratca na stečaj odprta.

Čez nekaj hipov, med katerimi nista ničesar videla, slišala in vedela, pa se divje poženeta k svinjaku, zakričita, a ker so vrata v svinjak preozka za oba hkratu, udarita z rameni v hrastov okvir, še huje zatulita, se zgrudita pred svinjakom v sneg, v naslednjem hipu spet planeta na noge in se vržeta proti svinjaku, spet omahneta v sneg, kričita, hitita in se nekako drug po drugem splazita v svinjak, vsega pretipata in preiščeta in se sesedeta sredi ob zvrnjem koritu ter oba hkratu zajočeta; čez čas se znova poženeta iz svinjaka, a spet ne moreta vtrč na plan, zato se izplazita drug pod drugim, zunaj se dvigneta na noge, preletita ozko dvorišče, obdirjata kočo, pretakneta vrt, preiščeta sadovnjak, pregledata cesto in vse poti, ki vodijo od koče in končno najdeta prasca v kuhinji, kako preiskuje škafe in se čudi, da mu tako dolgo ne menita dati zajtrka.

V velikem dnevu se Žgančku šele posreči, da zavihti svoj dolgi nož in ga zasadi prašičku v vrat. Ne sicer v pravo mesto, a prašiček po dolgem času vendar da od sebe toliko krvi, da končno pred njima negiben obleži. Zavlečeta ga

* Tunka, tūnka, tunja praviijo v Prlekiji leseni posodi za mast = deža, dežica.

v veliko korito in Srakica prinese kro-pa in ga vlije nanj. A v tistem trenutku prašiček zamiga z uhlji, da Srakici pa-de od presenečenja in strahu velik pr-sten lonec iz rok in se pri priči razbije, Zganček pa od samega začudenja tako odpre usta, da potem, ko se prašiček dvigne ter se bliskovito zakadi preko dvorišča v sadovnjak, jih širje sploh odpreti ne more.

Tako je Zganček tisto leto klal dva-krat, masti, klobas in mesa je vendarle imel samo za eno tunko.

Pa kaj zato, da je bila le ena polna! In ta je bila!

Čez nekaj dni, ko je bilo vse posprav-ljeno in pomito, je stala v kamri tako samozavestno, da je Zganček ni mogel pogledati brez solz tople hvaležnosti do od mrtvih vstalega prašička. Sedaj je bila tunka dvakrat več vredna. Dvakrat živo meso, to bo dajalo življenja in moči njemu, Zgančku, in njej, Srakici! Ni ču-da tedaj, da je bila tiste dni koča konec vasi ena sama misel, beseda, vzdih, že-lja, molitev, eno samo hrepenenje, ve-selje in življenje, en sam vzklik:

Tunka, blažena tunka!

Desetkrat, dvajsetkrat na dan jo je Zganček pogledal, odprl pokrov, potipal in poduhal mast ter se s prstom prepri-

čal o njeni vsebini. Celo ponoči je šel večkrat v kamro in potipal tunko vsaj od zunaj. Sedaj res nista živela več sama s Srakico, marveč živeli so trije:

Zganček, Tunka in Srakica.

Bilo je šesto jutro izza prašičkove dvojne smrti in tunkinega rojstva, ko je Zganček že na vse zgodaj odšel z veliko leseno žlico v kamro, da zajame masti za žgance. A komaj je odprl vrata, je pretresel kočo silen krik, ki bi moral prašička v drugo zbuditi od mrtvih, da ni bilo tedaj njegovo telo že razsekano, razrezano, zmleto, spuščeno, deloma snedeno, koža pri usnjarju, mehur na-pihnje, nad pečjo, oči, parklji in ne-katere kosti pa bogsigavedi kje.

»Tunka, tunka!«

Srakica je priskočila in izbuljila oči. A zaman.

Tunke ni mogla zagledati. Ni je bilo tam v kotu, kjer je stala že dvajset let, ne v ostalih treh kotih.

Nikjer je ni bilo!

Sprva sploh nista nič videla, tudi tun-ke bi najbrž ne bila, ko bi se tudi za-dela vanjo, šele čez nekaj časa sta opa-zila, da so bila ozka vrata, ki so vodila iz kuhinje v vrt za hišo, zlomljena. V zmrznjeni zemlji onstran vrta sta opa-zila sled kolesa in stopinj. Zganček je

z najglobljo bolečino moral spoznati, da so tatovi naložili tunko na tolge in jo odpeljali.

A kam?

Zganček in Srakica sta se v smrtni grozi pognala za sledjo, ki ju je vodila iz vasi med njive in travnike. A kar nenadoma je je zmanjkalo. Na takih mestih sta z rokami tipaje iskala dalje.

Tu in tam je kdo prišel po cesti in ju začuden vprašal česa iščeta na cesti. A niti ozreti se nista utegnila, samo brezumno sta ponavljala:

»Tunka, tunka!«

V farni cerkvi je zvonilo že poldne, ko sta se še vedno vlačila po klancih in poteh daleč iz vasi. Nista bila ne žejna ne lačna, mislila sta samo nanjo, na tunko, na prelepo, edino in sedaj izgubljeno tunko. Končno se je sled vendar v loku zaokrenila spet proti vasi. A čim bolj sta se približevala hišam, tem teže ji je bilo slediti na močno razvoženi in znova zamrznjeni cesti. A najhuje je bilo v vasi. Vsakih dvajset korakov je sled zavila na dvorišče najbolj trdnih

MUSSOLINIEVI PUŠČAVSKI VOJAKI
Italijanske kolonialne čete domačinov v vzhodni Afriki so postale nenaadno aktualne s poostitvijo
položaja med Italijo in Abesinijo

kmetov. Žganček in Srakica sta se osupla izpraševala: tu? A že ju je kdo nagovoril izpred praga s hrupnim smehom:

»Žganček, kaj pa sedaj, ko so ti jo odnesli?«

»Privezal bi si jo bil, privezal, pa bi ti je ne bili sunili!«

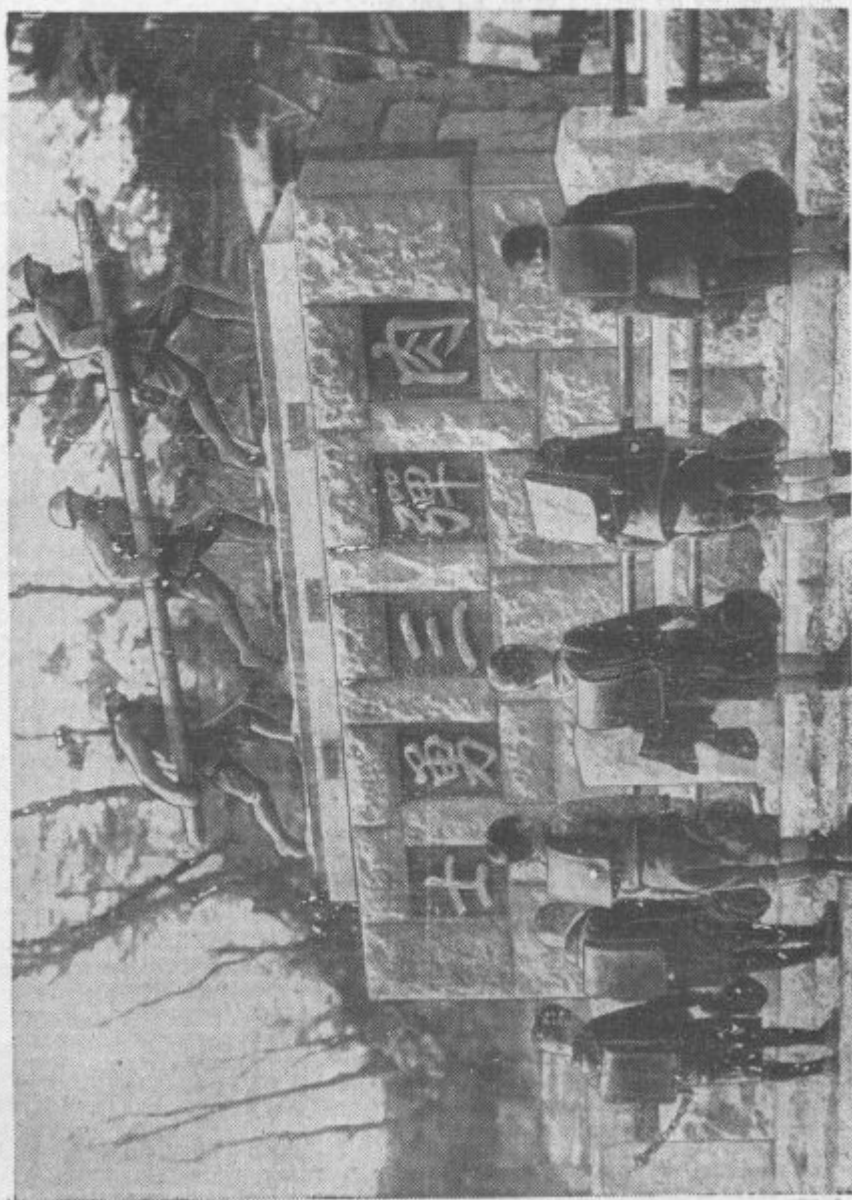
»Spal bi z njo, Srakico pa pustil v miru, pa bi imel tunko in ženko!«

Tako je šlo skozi vas: sam smeh, krot in škodoželjnost, ko bi se bil Žganček najrajši razjokal od bridkosti.

V prvem mraku sta Žganček in Srakica — še vedno sledeč sledi — prišla do svoje koč, a sedaj k prednji strani, ki je zjutraj nista utegnili pregledati. Sled se je prenehala prav pred vežnimi vrati, ob katerih so stale Žgančkove tolige.

Torej celo z njegovimi toligami so jo odpeljali, in vsa pot je bila zaman, ker so tunko gotovo kje med potjo vzeli s tolig in jo spravili na varno, tolige pa mu zapeljali pred vežna vrata, in on, Žganček, se je dal speljati na led.

MALI ČASTE VELIKE
Šolski otroci v Tokiu se na poti v šolo ali iz šole radi ustavljajo pred spomenikom junakov, padlih
niponskih vojakov na kitajskem ozemlju

Komaj se je obdržal na nogah. Toliko, da je opazil, da so tudi vežna vrata, ki jih ta dan še ni odprl, vlomljena.

Odprl jih je še z večjo grozo. Stopinje so vodile skozi vežo in kuhinjo v kamro naravnost k tunki, ki je stala ponosno v istem kotu kot že dvajset let in se čudila Zgančku in Srakici, ki sta s krikom planila k njej in se ob njej zgrudila.

Naj je bilo z Zgančkovno tunko že tako, kot si je mislil Zganček, da se je po čudežu sama vrnila k njemu kot je tudi prašček od mrtvih vstal, ali kot je verovala Srakica, da so se tatovi skesali

in jo sami pripeljali nazaj, ali pa, — kot je vedela vsa vasa, da so nekateri sosedje hoteli še enkrat prestrašiti v tunko preveč zagledanega Zgančka, naj je bilo kakorkoli že, Zganček je imel spet svojo tunko, imel je spet svojo srečo in svoje življenje.

Se tisti večer si je prinesel otep slame v kamro in legel ob tunko ter jo varoval, držeč v rokah močan kramp, dočim je morala Srakica sama v postelji prezebati in čakati pomladi, ko se bo tunka izpraznila in ji vrnila Zgančka.

ZAROTA ZOPER SVET

ESSAD BEG

N A D A L J E V A N J E

AVTORIZIRAN PREVOD

G
P
U

Kdo pa je bil eksekutor tega terorja? Kdo je izvrševal obsodbe kolegija? Število krvnikov rdečega terorja je visoko. Preiskovalni sodniki, vodje odsekov in celo ženske. Mnogi čekisti so morali prestati preizkušnjo s tem, da so morali ustreliti obsojene bele gardiste. Najbolj znani in največkrat opisani izmed teh krvnikov je bil kmet Pankratov.¹¹ Pankratov je bil močan dečko z gladko obruto lobanjo in majhnimi sivimi očmi. Med vojno je bil vojak. Pozneje je vstopil v Čekino četo ter je postal naslednik na tifusu umrlega krvnika

Jemeljanova. Pankratov je bil mojster v svojem poklicu. Ustrelil je na tisoče žrtev. Mirno, stvarno in točno je prišel vsako jutro v Čeko, jedel, pil, se sprehajal po celicah in čakal na svoje delo. Nad vse je spoštoval red, beležil je naboj, ki jih je prejel, nadzoroval je jetnike ter je dnevno poročal v uradu. Popoldne se je vozil v veliki črni kočiji od jetnišnice do jetnišnice in prevzemal žrtve, ki jih je itak že poznal po večini. Včasih se ga je polastilo nekakšno človeško občutje: »Tega ne vzamem,« je

rekel hladno poveljniku, »njegov slučaj je premalen, koston, mogoče ga bodo še pomilostili.« Pozno zvečer je pripeljal Pankratov svoje žrtve v »izbo duš« v Lubjanki. Z vsakim je postopal drugače. Z nekakšno sugestivno močjo se mu je posrečilo, da se je vsaka žrtev vdala njegovim navodilom. Marsikoga je neusmiljeno pretepel, marsikomu je zalegla kopieča kletev, pred marsikom pa je samo obstal in ga gledal z mrzlimi sivimi očmi. Slednjič je stopil doli v klet. Sedel je v kotu in njegove oči so se iskrile. Ukazal je žrtvi, da se mora sleči, potem pa ga je ustrelil zadaj v glavo, da se mu je spačil obraz. Kri se je otekal skozi posebno špranjo v klet. Pankratov je čakal naslednjega. Kdor ni takoj prišel, po tega je šel sam, ga tolkel s samokresom po glavi, dokler se ni onesvestil, nakar ga je vlekel v klet. Po svojem delu se je umil, podal v uradu poročilo ter odšel mirno domov. Stanoval je v majhni sobi. Z njim je živela njegova ljubica, neka bivša moskovska prostitutka. Včasih je šel zvečer z njo v gledališče ali v kino, se sprehajal po ulicah, toda Čeka je zmerom vedela, kje ga more dobiti! Često se je dogodilo, da so ga poklicali iz gledališča ali iz postelje, ker je bilo treba obračunati s kakim razrednim sovražnikom. Za slična dela je dobival posebne nagrade. Nekega dne pa je vložil prošnjo za odpust. Njegovo opravilo je prevzel neki njegov rojak, prav tako kmet, kateremu je ob tej priliki prepustil tudi svojo ljubico.

¹¹ Nadeždin: Eno leto v Butirki, Berlin 1922.

Pankratov je dobil dobro plačano mesto pri sovjetski oblasti.

Takšna sprememba pa ni spremenila ničesar v življenju jetnikov. Tekli so tedni, meseci, leta. Dnevno se je prikazal na Lubjanki »črni vran« (krvnikova kočija) in dnevno se je razlegal glas: »s stvarmi ven!« Dnevno so odmevali streli, ki so postali sestavni del vsakdanjega življenja. Ječe so bile še zmerom prenapoljene. Počasi so vzpostavili celotni caristični jetniški red. V starih moskovskih jetnišnicah ni ostalo le staro osebje, uporabljali so tudi vprašalne pole iz carističnih časov. Tudi zdaj so morali jetniki kakor nekoč odgovarjati na vprašanja o svojem poklicu in veroizpovedi.¹² Navidezno je ostalo vse pri starem. Tako je sedel n. pr. v moskovski Butirki nevarni vohun Peter Osipovič Pekelnis. V njegovih osebnih aktih je bilo zapisano, da je bil aretiran zaradi vohunstva. Z gotovostjo se je moglo računati, da bo justificiran zaradi vohunstva. Njegovi sojetniki pa tega niso hoteli verjeti. Samo neki slučaj, zaradi katerega je prišel v ječo preiskovalni

sodnik, je dokazal, da Peterček ni bil vohun. Izkazalo se je namreč, da je nevarni zarotnik proti sovjetski vladi Peter Osipovič osemletni deček.¹³ Slučajno so dečka nekje aretirali, slučajno ga privedli v Moskvo in le slučajno ga niso ustrelili. V neki drugi jetnišnici je sedel istočasno sedem in devetdesetletni starac, gluh kot kamen, prav tako obtožen vohunstva.¹⁴ Tudi on je le slučajno prišel na svobodo. Dovolj je dokazov, da je Čeka v resnici streljala otroke iz enostavnega razloga, ker je bil preiskovalni sodnik prelen, da bi si bil osebno ogledal obtoženca.¹⁵ Poleg tega so uradno potrjeni primeri, ko so bili jetniki pomotoma in zaradi zamenjave ustreljeni. V takih slučajih se je oblast običajno opravičila pri njihovih sorodnikih, češ, da ima preiskovalni sodnik preveč dela. Kaznovan pa zaradi takšnih justifikacij ni bil nihče.¹⁶

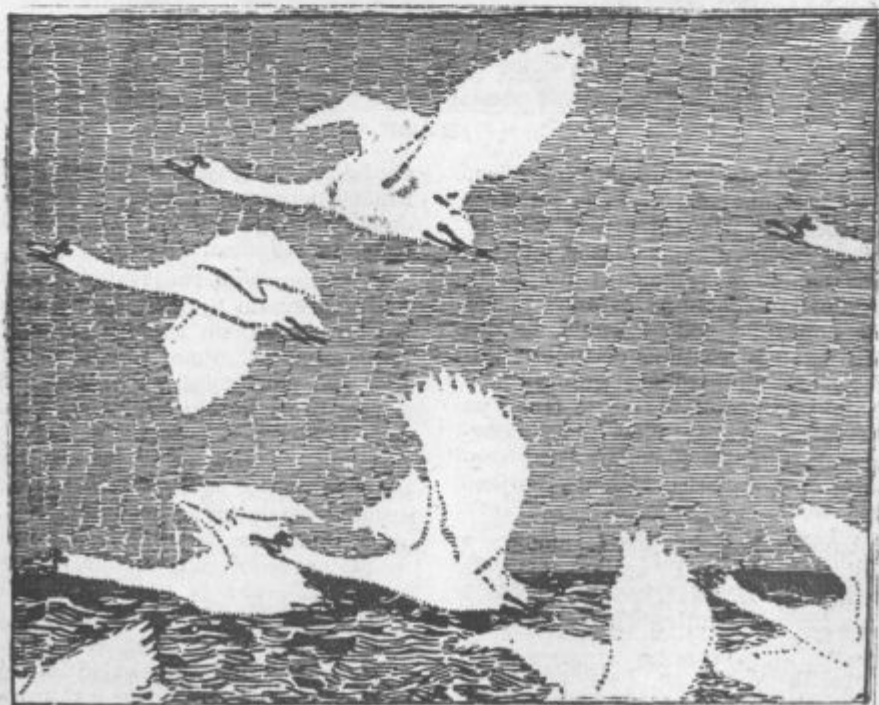
D A L J E

¹³ G. Ljusmarin: Kubanska Čeka.

¹⁴ Melgunov: Rdeči teror, Berlin.

¹⁵ Smidovič: Suha giljotina, str. 48.

¹⁶ Nadeždin, istotam str. 138—140.

R. Schramm-Zittau: DIVJE GOSI

¹² Istotam, str. 149.

P O S I N J I A D R I J I

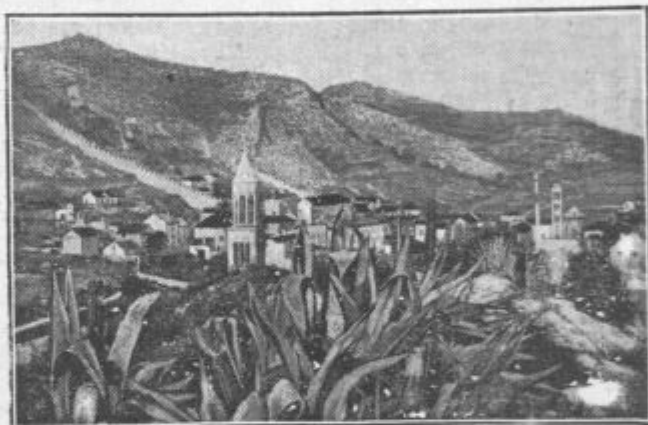
DR. ANTON DEBELJAK

N A D A L J E V A N J E

Brzo jo režemo mimo Omiša, precej industrijskega mesteca, ki je svoj čas ogražalo svobodo morske plovbe ter imelo zato hude spore s Splitom in Benetkami. Gospodarji so mu bili Kačiči, vneti bogomili; proti njim so neka mesta, bolj proti severozapadu ležeča, v zvezi s papežem Honorijem III, l. 1221 pokrenila križarsko vojno ter jih pokorila. V bližnjem Priku je nad sto let delovalo glagoljaško semenišče.

vem pa, kako je z buhačem (bolhačem), o katerem mi sopotnik Prelesnik pripoveduje, da so ga včasih iz Dalmacije skušali uvažati v Ameriko. Ker pa so prodajalci baje mešali posušene marjetice vmes, je prenehala trgovina z deželami onstran velike luže. Niponci so s pridom udomačili v svoji domovini dalmatinski buhač (*Chrysanthemum pyrethrum*), ki ga zdaj izvažajo po vsem svetu: lani je v prvih 11 mesecih prišlo zanj nad 5 milijonov jenov v deželo.

Učinkovitost tega praška v pobijanju

HVAR

Potem pridejo znamenita Poljica, kmetijska skupnovlada, ki jo je strl šele veliki Korsičan. Na eni strani štiti to rodovitno ravan planina Mosor, pri kateri me zanimata vrhunca Ljubljana in Perun. Je li ta naziv še ostanek iz poganske dobe? Pa voda Perunić, ne daleč od njega? In rastlina perunika? Zakaj ne! Za mojih mladih let so moji najožji rojaki še pravili, da se je treba po tleh povaljati, kadar slišiš prvo grmenje spomladi. To je vsekakor izraz spoštovanja do božanstva, ki meče ognjeno streljo.

V območju te pokrajine je nemara v davni stališči Pituntium. Omenja ga zemljevid zapadnorimskih vojaških cest, po krivem Peutingerjeva tabla nazvan.

V prejšnjih vekih so Poljičani rabili staro bosansko cirilico ali »bosančico«, poljičko azbukvico. Plodna Poljica pridelujejo vsakovrstnih božjih dobrot. Ne

anofelesa potrjuje vseučiliški prof. dr. Prašek, kakor posnemam iz članka »Industrijalizacija buhača« (Ing. S. Čečuk, Kalendar »Jadran« 1927).

Prijaznega spremljevalca nama je v Splitu prevzela njegova boljša polovica, rojena v mestnem okrožju Dobrem. Napotila sva se mimo Kvedrove urarne, kjer sva pokramljala z bratom pokojne Zofke, proti hotelu »Jelenu«. Toda mojega tovariša je potegnil za seboj brezposelnik, češ, da ve za cenejše zasebno stanovanje. Ko sva brzela nekaj časa po tesnih ulicah in še tesnejših hodnikih, se je pokazalo, da naju je kar na slepo vodil, ne vedoč, ali je soba pri znancih prosta. To me je ujezilo. Pustila sva vsiljivca brez nagrade in krenila v prvotno smer.

Ne maram delati tamkajšnjim rojakom krivice, zato naj njim v čast pritegnem na tem mestu lep članek iz »Prager Presse« z dne 14. okt. 1934, kjer govori

pesnik, pisatelj in prevajalec Paul Eisner pod naslovom *Dalmatica* takole:

»Ako me popraša, kaj je na znani dalmatinski sijajnosti prav za prav naj-sijajnejše, mi bodo seveda najprej na misel prišli zrak, morje, kamenito obrežje, čudežne oblike bajnega otočja, potem pa sonce, brez katerega bi bilo vse to malovredna zmes in zmes. Nikoli ne bom pojmlil, kako to napravi, da je povsod hkrati zraven in sicer na enak način v Splitu, Dubrovniku in Hercegovem, v Kotoru in na Hvaru, na Korčuli, na Visu, na Lapadu in Lopudu in Koločepu. Potem pa se bom domislil, da je najdragocenejše pri tem dalmatinski človek, Dalmatinec in Dalmatinka. Toda tu se pričinja mozganje znova. Kaj je najboljši, namreč naistiniteljske na tem človeku?

★

Je li to tista komaj umljiva snažnost in čistoča te južne siročine? Mnogi, premnogi mali kraji, skoro le za obvezno katedralo večji ko ribiške vasi — hodi po njih sem ter tja, odpiraj oko in nos, nos pred vsem. Ali tudi Dubrovnik ima po moji domnevi več palm in

drugih ljubkih rastlin kakor pa mestnih pometalcev. A je kdo kdaj na stradonu v Dubrovniku zagledal zavržen papir, nesnago, umazarijo katerekoli vrste? Kaj bledem o stradonu, reči bi bil moral kajpada: po čisto tesnih, neverjetno strmih bornih uličicah od stradona pa tja gori do mestnega obzidja. Pojdi in poglej, pojdi in povohaj! Skandinavija, neka Anglija in v isti vrsti z njima Dalmacija so najčistejši kotički na planetu. Toda v Dalmaciji to nikakor ni ukazana, komaj še zaželeno, pač pa naravna, prirojena, človeško prestabilirana čistoča.

★

Čudežev dovolj, vendar čakajo nas še drugi. Kdo je v Dalmaciji naletel na berača? O bajni sreči mora pripovedovati, če je v pristaniškem mestu Splitu — pristaniška mesta se odlikujejo po zrahljanem pravstvu — stoletna starka brez besedice obstala poleg njega, pred njim. Kdo kaj ve o prosjakih v Dalmaciji. Sem naj pride! Semkaj naj pride!

★

Čudežev dovolj, akoprav je veliko uboštva na svetu. Toda le daljše, le še dalje! Kdo je v Dalmaciji slišal kričanje, križanje besed in rok? Povem vam, ob tem človeštvu je taka tišina najpristnejše dostojnosti in neiztrebljive prirodne plemenitosti, da se ti, negovani gospod, ustrašiš svojega glasa in prosiš svojo prav tako negovano popotno družbo, naj se malo manj hrupno razgovarja.

★

Čudežev dovolj, toda kar še naprej! Kajti kar pride sedaj, je bolj zamotano. Mi se smehljamo nauku o nordijskem plemenitem človeku, toda bodimo odkriti — nauk ima krepkega zagovornika v nas samih: sveto spoštovanje pred žlahtno telesno postavo, iz katere — že izza Helade — govori Bog nam belim ljudem. In semkaj, v Dalmacijo moraš priti, če hočeš spoznati, da je nauk o severnem plemenitniku izrodek usmiljenja vrednih siromačkov, predrznih nevednežev z najbolj topim očesom, kar jih je kedaj zemlja nosila. Saj ta dalmatinski človek je v narodopisnem oziru nekaj obupno zapletenega, nekaj nerazrešljivo in nerazmešljivo nakopičenega (in vendar zopet nekaj nad vse enotnega), prav gotovo pa ne nikak severni plemenitnik. In prav to do blaznosti zmedeno pleme in ta komaj raz-

GALEBI

ložljiva pasma rodi iz sebe v tolikem številu, da se nam od njega kar milo stori, človeške postave take lepote, tako plemenitih stasov in obrazov, da nam kar sapa zastaja, da nas kar duši. Na soncu, ki z neizprosno svetlobnim dletom izloča najneznatnejše spake, nesomerja, neskladnosti na okostju in njegovi prevlaki, sedijo, stojijo, se gibljejo mladi olimpijci kopoma, tropoma: noge ko palme so v omotično visokih ležiščih ozke medenice, trupi apolinski, grla ganimedeska. Z njimi pa tekmujejo v umetnosti samozatajevanja artemidska bitja, na katerih iskreni čistosti in severnjaško labodji deviškosti se očisti vsak pogled. Gosposki sloj nad pravim preprostim ljudstvom? Pustimo spomin na to, kako služeča žena tamle k vodnjaku koraka, zares koraka; kako nese na glavi košaro prekipevajočo od grozdja nizdol po gorici, nizdol po vinski gorici korakajoč; a videli smo deklice

otročiče na nekem otoku, vse v isto nošjo zakrinkane; pa več kot ena, ko je bila že precej blizu, se nam je pred svojim ozadjem iz oljčja in pribrežnega borovja in mirtovega loga zazdela kakor sama Ifigenija.

In šele zdaj bi bili pri čudu vseh čud: ti ljudje se ne ozirajo, se ne ustavljajo pred vami, ne zijajo, se ne spakujejo, se ne kremžijo. Okrasi se s kopalnimi hlačkami, s kravato za k fraku in s cilindrom pa se bos sprehajaj: nihče zijal ne prodaja, nihče ne izteza vratu, nihče se ne škrebi, nihče ne zavrešči. O, dobro te vidi; toda prizor ohranijo zase ti najodličnejši domačini, kakršni so. In to, ta skrajni izraz človeške notranje cene in zavedne veljave, ta plemenita lepota (fairness) je najkrasnejše pri krasoti Dalmacije.

D A L J E

NIPONSKA NEVARNOST

Holandska bo posvetila posebno pozornost svoji koloniji Novi Gvineji, ki je še malo raziskana in izmed vseh holandskih kolonij najbolj ogrožena. V najkrajšem času bo opremljena znanstvena ekspedicija, ki bo odšla v neraziskana ozemlja. Te odprave se ne bodo udeležili samo geologi, topografi in drugi znanstveniki, ampak tudi osem letalcev holandske vojske, katerim se bodo pridružili v Holandski Indiji še letalci tamošnje posadke. V Novi Gvineji bodo zgradili takoj po prihodu ekspedicije dva hangarja. Ozračje v Holandski Indiji je tako vlažno, da je fotografiranje iz zraka možno komaj eno uro na dan. Niti infrardeči žarki niso dovolj močni, da bi prodrli nizko viseče oblake.

Raziskavanje Nove Gvineje bo trajalo najmanj pet let. Stroške bo plačalo holandsko ministrstvo za zrakoplovbo s petimi petrolejskimi družbami. Ameriška in angleška podjetja, ki so zainteresirana na tej odpravi, ne pričakujejo samo odkritja petroleja, temveč tudi zlata in dragocenih rudnin.

Odpravo bo spremljal oddelek holandske kolonialne vojske, ker so Papuanci, zlasti tam, kjer še ni bilo belcev, nezvestljivi. Saj so Papuanci skoraj povsod še ljudožrci, ki živijo v kameni dobi.

Pred vsem nameravajo raziskati severnozahodno točko holandske Nove Gvineje, tako zvano Ptičjo glavo. To ozemlje, trikrat večje od Holandske, ima namreč na zemljevidih podobo ptičje glave. Ta del

kolonije se zdaj najbolj primeren za naselitev Evropecev.

Zanimivo je pri tem, da se pojavlja na Niponskem močna akcija za ustanovitev velikih niponskih naselbin na holandski Novi Gvineji. Že zdaj obstoja več manjših niponskih kolonij z izvrstnimi žetvami bombaža. Niponski državnik Matsuoka, ki ga poznamo iz Ženeve, je nedavno priobčil članek, kako je zmerom »sanjal« o mirni naselitvi milijonov Niponcev na holandski Novi Gvineji. S tem naj bi bilo rešeno pereče vprašanje niponske preobljudenosti, istočasno pa bi bila Nova Gvineja kultivirana! Da se ta problem reši čim prej, je Holandska sklenila pospešeno raziskavo in kultivizacijo svoje kolonije. —us

TOPILOKRVNE ŽIVALI SO POPOLNEJŠE

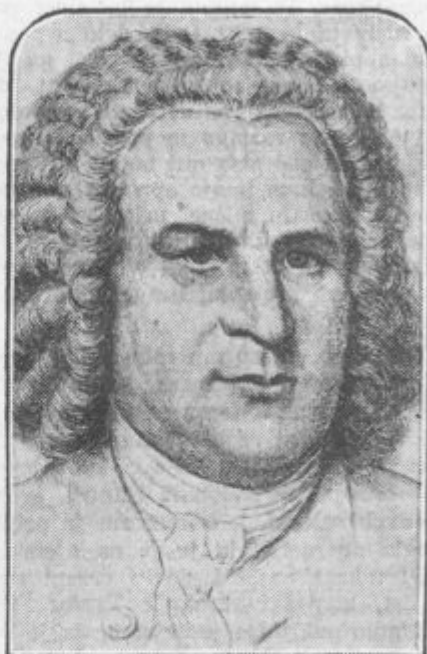
V nekem ameriškem znanstvenem zavedu so hoteli praktično dokazati domnevo, da je strupenost kač večja pri višji temperaturi. Pri tem dokazovanju se je zoologu Spielmannu primerila nerodnost, da so mu strupenjače, ki jih je spravil v vročo sončno kopel, v 20 minutah vse poginile, in sicer od kapi. Strupenjače ne morejo uravnati telesne temperature kakor topilokrvne živali, marveč raste oziroma pada njihova temperatura s temperaturo okolice. Naraščanje oziroma padanje temperature pa je mogoče le v skromnih mejah in kakor so pokazali poskusi, re prenesejo mrzlokrvne živali temperature nad 40 stopinj Celzija. Topilokrvne živali pa lahko vzdrže 40 in še več stopenj delj časa, ne da bi kaj škodovalo njihovemu organizmu.

J. S. BACH

L. M. SKERJANO

NADALJEVANJE

Pri proslavi 200 letnice reformacije so nameravali organizirati velike glasbene prireditve in pri oddaji naročil za skladbe so namenoma ali pomotoma prezrli Bacha. To ga je seveda raztogotilo in izrazil se je nepovoljno o knezu. Radi tega so ga aretirali in po enomesečnem zaporu sicer izpustili, toda mu obenem odpovedali službo. Bil je torej prav vesel, da ga je povabil v službovanje knez Leopold anhaltski, ki je imel v bližnjem Köthenu svoj dvor. Ta mogočnik je bil vnet ljubitelj glasbe; obvladal je dosti instrumentov in imel zvočen bas. Bachu je bil od početka jako naklonjen in teh šest let, ki jih je Bach prebil v knezovi službi v Köthenu, so gotovo njegova najsrečnejša. Knez ga je le malo službeno zaposlil; njegova glavna naloga je bilo komponiranje, pa tu pa tam spremljanje kneza in vodstvo njegove komorne glasbe. V tem času je komponiral svoja najsproščenejša in najvedrejša dela. Idilo so prekinjala le krajša potovanja v sosedna mesta.

J. S. BACH

V letu 1720. je izgubil svojo iskreno ljubljeno ženo. Ko se je povrnil z daljšega letovanja v kopališču Karlovi vari, kamor je bil šel spremit kneza, je izvedel, da mu je med tem ostal dom brez gospodinje, kar ga je zelo potrljo.

Njegov sloves pa je zavzemal vedno večji obseg, dasi mu ni prinašal gmotnih koristi. Povabili so ga v Hamburg koncertirat pred mestnim senatom in plemenitniki in Bach je na čudovitem instrumentu igral preko dve uri. 97 let stari organist, Adam Reinken, je bil od njegove igre tako ganjen, da je izjavil: »Mislim sem, da je umetnost umrla, toda zdaj vidim, da živi v vas.« Malo je manjkalo, da ni ostal Bach v Hamburgu, kjer bi rad prevzel mesto organista v cerkvi sv. Jakoba. Toda mestni očetje so sklenili drugače. Za isto službo se je potegoval tudi sicer nezmožni, a petični Heitmann, in ko je obljubil, da bo prispeval 4000 tolarjev v cerkveno blagajno, so mislili, da napravijo boljši kup in so Bachovo prošnjo odbili ter namestili plačujočega Heitmanna. Köthenski knez pa je povišal Bacha v dvornega kapelnika z znatno plačo 400 tolarjev letnih (sam dvorni maršal je prejemal

isto gažo) in tako se je Bach raje povrnil v domovanje. Da dá otrokom mater, se je vdrugič poročil z Ano Magdaleno Wülken, hčerjo dvornega trobentača. Bila je sicer stara šele 21 let, vendar je uživala že dober sloves kot pevka in pianistinja. Ostala je Bachu verna družica do smrti in mu je služila neprecenljivo kot vestna prepisovalka njegovih del. Bach bi bil rad ostal v Köthenu, toda razmere na dvoru so se zanj neugodno spremenile s kneževim poroko in treba se je bilo ozreti po drugem zašlužku.

V Lipskem je bilo prosto mesto kantorja na Tomaževi cerkvi. Bach je zaprosil zanj in ga tudi dobil, z opazko, da so ga vzeli v službo le, ker ni bilo boljšega. Potezali so se namreč za organista Grauna, ki pa je bil odklonil. Službo je Bach nastopil 31. maja 1723., torej star 38 let, in je služboval na tem mestu neprekinjeno 27 let. Sprva jako zadovoljen, sčasoma pa vedno manj. Plača je bila sicer velika, njegova družina pa tudi. Življenje v Lipskem je bilo znatno dražje kot drugod, in tako

je razumljivo, da je prišel iz dežja pod kap. Poleg tega mu predstojniki niso bili nič preveč naklonjeni. Imel je mnogo posla kot organist, še več kot učitelj in izveščevalec pevcev za razne cerkvene kore. Po naravi je bil sicer potrpežljiv in krotek, toda delo z nenadarnimi in upornimi učenci ga je utrujalo. Začeli so se pritoževati, da prihaja prepozno in netočno k pouku, da je skop z razlago in površen. Predstojniki, ki pač niso niti hoteli niti znali slutiti, s kom imajo opravka, so upoštevali take in slične pritožbe in mu delali nepotrebnih neprilik v izobilju. Za kazen so mu često tudi odtrgovali od plače in mu oteževali življenje po predpisih.

Ni čudno, da so mu take prilike grenile življenje, kateremu se je vedno bolj odtegoval. K temu ga je še napadla očesna bolezen, zoper katero niso pomagali nobeni leki. Prav kot njegov sloviti rojak in sodobnik Händel, je tudi Bach oslepel, k čemur mu je pripomogla operacija, ki jo je na njem izvršil takrat najbolj sloviti očesni specialist, angleški zdravnik Taylor. Več kot golo naključje je dejstvo, da je isti zdravnik tudi Händlu z enako operacijo vzel zadnjo sled vida. Kot popoln slepec je Bach zaključeval življenjski račun. Toda ne kot stirt nesrečnež, temveč v polnem delu. Ker sam ni mogel več pisati, je diktiral svoje kompozicije v pero ženi in otrokom in v tem času so nastala najbolj vase obrnjena dela. Zdravila so mu zrahljala zdravje in hiral je vedno bolj. Presenetljiv žarek upanja mu je zasvetil poslednji dan življenja: česar ne bi nihče pričakoval in k čemur ni pripomogla nobena zdravniška spretnost, se je zgodilo kot čudež. Nenadoma je spregledal in videl vse kot v najboljših letih. Toda prevara je bila le kratka. Čez pičli dve uri ga je zadela kap, pridružila se je silna mrzlica in vzlic prisotnosti dveh najboljših lipskih zdravnikov je izdihnil 28. julija 1750. ob deveti uri zvečer v 65. letu starosti. Pokopali so ga na pokopališču cerkve sv. Janeza 31. julija ob rani zori. Njegov grob pa so prekopali ob renoviranju pokopališča v začetku preteklega stoletja in šele dolgotrajna raziskovanja in primerjanja okostij so dognala njegove resnične zemeljske ostanke, vsaj po domnevi učenjakov. Vdova je živela v veliki bedi še 10 let.

navezana na miloščino in podporo dobrih ljudi. Trije otroci iz prvega zakona, in pa 6 otrok iz drugega zakona, so ga preživeli. Nekateri sinovi so sami postali slavni skladatelji, pred vsem Friedemann, čigar sloves je zasenčil očetovo slavo. Tako se je tudi v Bachovih otrocih podedoval neuničljivi in neizčrpni talent za glasbo in zgodovini je bilo pridržano, da je iz velike množice skladateljev te družine izbrala enega kot največjega.

Število Bachovih del je ogromno. Na vseh popriščih glasbe razen na odrskem, je izvojeval neizpodbitno zmago kot skladatelj, ki je obvladal najtemeljiteje vse takratno glasbeno znanje, ki pa je poleg tega umel tudi seči v srce. Njegove skladbe sicer niso bile nikoli in tudi ne bodo ljudske. To jim brani veličastna resnost, zbranost in dostojanstvo, obenem pa tudi težka izvedljivost. Bach je stopnjeval zahteve do izvajalcev prav do skrajnosti in šele današnji dobi z ogromnim številom dodobra izvežbanih virtuozov je uspelo, da so se Bachova dela pojavila redno na koncertnem odru. Dalje pa so njegove skladbe tudi težko razumljive za vsakogar, ki se ni nikdar podrobneje ukvarjal z glasbenimi doktrinami, kot so harmonija, kontrapunkt in kompozicija. Ker je bil sam na višku tehnične popolnosti, je komponiral seveda le za sebi enake in njegove skladbe so ostale nedostopne ne le njegovim sodobnikom, temveč tudi pokoljenjem po njem. Šele nekako pred sto leti je oživel med glasbeniki zanimanje za njegov pojav in začeli so izvajati njegova večja dela. Danes lahko trdimo, da je Bach največji muzikalni genij ne le baročne dobe, v kateri je živel, temveč vseh dose-danjih glasbenih vekov. Bil je kot skladatelj višek in zaključek baroka, obenem pa že kažipot v novo dobo klasičkov. Tako stoji kot nepremičen mejnik na meji dveh dob, z eno roko obvladujoč preteklost, z drugo kažoč v bodočnost.

I V A N V R H O V N I K

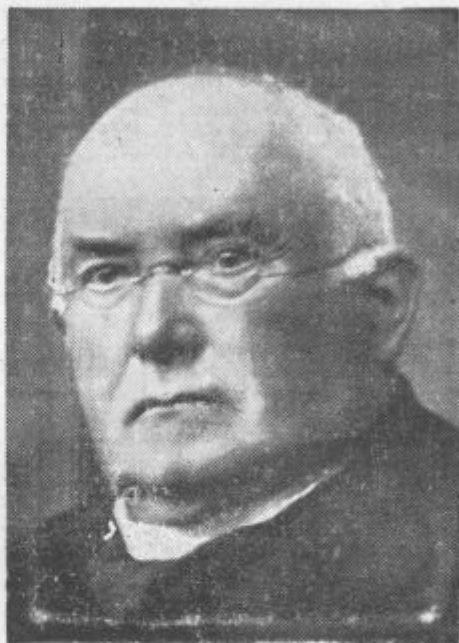
SPOMINSKE BESEDE

Umrl je mož značajan,
načel jeklenih, neomajen...

S. Gregorčič

Dred kakšnimi šest in tridesetimi leti je stopil zelen dijaček v trnovsko župnišče in potožil gospodu župniku svojo bol: po krivdi sosedu v šolski klopi je dobil v vedenju negativno oceno, kar je pomenilo ali dvajset goldinarjev šolnine ali pa slovo gimnaziji. Starši niso zmogli tega premoženja in tudi šole ni smel zapustiti. Pa je zvedel, da je v Trnovem gospod, ki rad pomaga. Navzlic zaupanju vanj, ki ga niti poznal ni, je pričakoval od njega pridigar-ske plohe, toda gospod ga je mirno in dostojanstveno poslušal in slednjič rekel, da se bo »informiral« in da naj pride čez dva ali tri dni spet k njemu. Dijaček je vprašal esolce, kaj se pravi »informirati se«, in ko so mu povedali, da je to nekaj strašnega, je šel k urarju na Starem trgu in prosil, naj ga sprejme kot učenca. Tudi urar je bil pri-jazen, zahteval pa je spričevalo o lepem vedenju. To je dijačka še bolj potrla. V mu-kah, ki jih more trpeti le v strahu božjem vzgojen deček, je tretji dan potrkal na vrata trnovskega župnika. Gospod župnik ga je očetovsko sprejel in rekel: Deset godinar-jev lahko dam... Dijačku je bilo, kakor da ga je obdala tema. Kje naj dobi drugih de-set? Na mah so zatiktakale v njem vse ure tega sveta in župnik pred njim se je spre-menil v strogega urarja. Ostalih deset gol-dinarjev, je nadaljeval župnik, pa je dal nekdo drugi, kateremu moraš biti zmerom hvaležen. In da se kaj takega ne bi pono-vilo, sem dosegel, da boš sedel v šoli v drugi klopi. Dijaček je iz veselja in hvalež-nosti hotel poljubiti roko župniku, ki ga je pa zavrnil, češ, da so tudi duhovniki samo ljudje.

Čez dobrih deset let se je dijaček — v mladostnem iskanju resnice in v prizade-vanju, da izpolni željo svojih staršev — oglasil spet pri trnovskem gospodu kot stu-diosus theologiae. V resnem razgovoru o dolžnostih narodnega svečenika mu je po-nosno pokazal glagolski misale, govoril vi-soko vzravnano o vladiki Strossmayerju, mu pokazal Gregorčičeva in Aškerčeva pisma ter ga nenadno vprašal, če se res čuti poklicanega za duhovni stan. Bogoslovec, ki sta mu župnikova iskrenost in narodnost poglobila a zaupanje vanj, je omenil starše... Župnik je nekoliko pomislil, nato pa je de-jal: Kdor ljubi očeta ali mater bolj ko mene, ni mene vreden... Bogoslovec je skušal ugovarjati tej razlagi, toda župnik je pri-pomnil, da je to v tem primeru edina prava

IVAN VRHOVNIK

razlaga (ki pa pri poznejši »sekularizaciji« bogoslovca ni imela vpliva, vsaj neposred-nega ne). Pred slovesom si je bogoslovec dovolil vprašati, kdo je bil takrat tisti drugi gospod, ki je dodal deset goldinarjev zanj. Župnik je menil, da je zdaj pač vseeno, če to ve ali ne, ko pa je bogoslovec pripomnil, da je nemara on sam žrtvoval ves znesek, je župnik povedal ime profesorja Petelina (takratnega razrednika, ki je torej dal de-set goldinarjev, ki pa kljub temu ni smatral potrebno, da moralno popravi krivico nel-kušnemu dijačku).

Kratek obisk med svetovno vojno: Pri župniku se je oglašil sestradan podlovec sedmega bataljona, član vojaške cenzure v Kranju. Opozoril je župnika, da pazi oblast na njegovo korespondenco s T. Zupanom na Okroglem. Župnik se je malce nasmehnil, postregel vojaka z belim kruhom ter rekel: To je slučaj. Ne vem, kako je prišel do me-ne. Ko mu je vojak, da prežene njegovo zamišljenost, omenil z ironijo svojo čudno pot iz Internacije do cenzure, se je župnik spet nasmehnil in dejal: Mene še niso za-pril. Če me pa bodo, bom potem gotovo vo-jaski škof! Glejte, se je prekinil, tu so mi poslali nekaj drobiža za frontne vojake. Vzemite ga, vi imate družino, nimate za-

služka in na fronti ste. Na naši fronti! In pozdravite svojega poveljnika polkovnika Milavca ter mu povejte, da so njegove besede »Mal položil dar domu na altar« še zmerom na škatlicah naše Cirilmetodove družbe!

Nekdanji dijaček, bogoslovec in vojak, se je post tot discrimina rerum zasidral v službi naroda in države. Kot tak je često obiskal v njegovem trnovskem Tuskulu narodnjaka, zgodovinarja in literarnega ljubitelja Ivana Vrhovnika. Teh obiskov, oziroma Vrhovnikovega dela so bili deležni tudi naročniki in čitatelji »Življenja in sveta«, ki bodo nedvomno pogrešali spretnega in tehtnega pokojnikovega peresa.

Da, — »umrl je mož pravice in resnice« — »umrl je učenjak« — »umrl plantič je narodnjaka, toda odsev njegovega značaja, žar njegove ljubezni do naroda in plodovi njegovega dela bodo živeli navzlic vsej njegovi osebni skromnosti, dokler se bo govorilo in pisala slovenska beseda.

IV. Podržaj

Ivan Vrhovnik se je rodil 24. junija 1854 v Ljubljani. Po končanih gimnazijskih študijah je stopil po materini želji v bogoslovje, ki ga je za kratek čas prekinil z vpisom na dunajski filozofski fakulteti. Kot duhovnik je služboval v Sori, v Naklem, v Dobu v št. Gotardu in v Ljubljani kot trnovski župnik, kjer je 1918 stopil v pokoj. Umrl je 8. marca zvečer po dol-

gem trpljenju, ki ga je moško prenašal in proti kateremu se je do zadnjega uspešno borila njegova volja do dela. Vse življenje je bil zvest v svoji službi in delaven za svoj narod. Bil je ustanovitelj Cirilmetodove družbe, delal in zbiral je zanj, brezplačno urejeval njene publikacije, dokler mu niso vzeli uredništva, kar ga je bolelo, ne pa užalilo. Njegova zgodovinska in literarno zgodovinska dela pričajo o izredni točnosti in zanesljivosti njegovega proučevanja. Bil je tudi velik knjigoljub ter je zapustil svojo bogato knjižnico z dragocenimi rokopisi in korespondenco ljubljanski državni študijski knjižnici. Zasebnega premoženja v denarju ni zapustil.

Dela Ivana Vrhovnika v »Življenju in svetu« (ki so jih sicer vneti pisci njegovih osmrtnic v dnevnem časopisju suvereno prezrili):

Pozdravljena kraljevska Venus, knjiga I, str. 466; Prešernove gostilne, V, 198; Ne Josip Jurčič, ampak Martin Bavdek, VII, 436; Cerkev sv. Florijana v Ljubljani, VIII, 555; Janeza Trdine komentar Vodnikovih pesmi, IX, 516; Tomo Zupan o Levstiku, X, 361; Simon Gregorčič prijatelju Josipu Ivančiču, XI, 11; Ob 50-letnici Gregorčičeve zlate knjige, XI, 453; Gregorčič in Aškerc, XI, 590; Ivan Vrhovec na Ogrskem, XIII, 599; Pismo župnika in zgodovinarja Ivana Vrhovnika, XV, 210.

UTRIP ŽILE PRI LJUDEH IN ŽIVALIH

Utrip žile, ki nastane s krčenjem srčnih prekatov in s tem povzročenim tekom krvnega vala, je pri različnih bitij različno visok. Odrasel mož ima pri popolnem zdravju 72 do 75 utripov na minuto, med tem ko ima dojenček približno še enkrat toliko utripov. Močno zvišanje števila utripov je znak bolezni. Pri ženskah je 80 utripov na minuto še normalno. Ponoči, ko telo počiva, more število utripov znatno pasti brez vsakih bolezenskih pojavov. Popoldne pa se število navadno nekoliko zviša.

Zanimiva je ugotovitev, da se z velikostjo živali veča tudi število utripov. Najnižje število — 20 na minuto — ima na podlagi strogih opazovanj ranjenih živali kit, najvišje pa miš, t. j. 700 utripov na minuto. Takoj za kitom je indska orjaška kača z 22 utripi. Slon ima 28, konj 42, pes 90, kunec pa 200, čeprav ni dosti manjši od psov-pritlikavcev. Podgane in morski prašički imajo približno 300 utripov na minuto. Pri pticah je število zelo

različno. Giblje se med 40 in 100. Kitu se približujejo tudi nekatere majhne živali, in sicer plazilci s približno 22—30 utripi. Tudi pri ribah so ugotovili samo 25—50 utripov.

Nekaj časa so mislili, da je med številom utripov in življenjsko dobo posameznih bitij neka notranja zveza. Zadevne dokaze so opirali na kita in slona, ki imata oba zelo počasen utrip in dolgo življenje. Menili so namreč, da je življenjska doba tem daljša, čim manj utripov ima kako bitje in obratno. Toda pes ima prav toliko utripov kakor človek in vendar je njegovo življenje mnogo krajše. Nove metode za ugotovitev števila utripov so to naziranje ovrge, čeprav se da sklepati iz zelo visokega števila utripov na hitrejšo porabo važnih organov. In

Nadaljevanje potopisa »Med zadnjimi kralji malikovalcev« je moralo v tem zvezku iz tehničnih razlogov izostati.

U G A S L A P A L E T A

LUDVIK KUBA — M. Fuchs, Praha

N A D A L J E V A N J E

V prostornem atelierju so stali ali sedeli trije modeli, drugi dopoldne, drugi popoldne; pozimi pa je bil večerni akt. Okoli modela so bili v gozdu stajali zastopniki jezičnega Babilona, čigar mozaik se je izgubil v Ažbetovi prisotnosti pod tenčico nemščine; toda ne popolnoma, kajti način njihovega »lomljenja« je zelo zgovorno pričal o posebnih razlikah posameznih narodov. Tenčica je izginila z Ažbetovim odhodom in različnost plemen med učenci se je javljala v vsej goloti. In to ne le jezikovna. Angleži in Američani so se ločili od ostalih z oceanom svoje zadržanosti, madžarski židje so popustili uzdo svojega hvalisanja in se silili za korektorje dijakom in dijakinjam, ki so jih smatrali za slabše od sebe; Rusi so modrovali in se posvetovali o platnu in barvah, ki so jih razsipali, in o vseh možnih in nemožnih vprašanjih. Južnoameriški španci in Portugalci niso stavili mej svojemu domišljavosti in očividnemu pozerstvu tako v delu kakor tudi v obnašanju. Tako na primer eden ni nikoli pozabil, da bi si ne vzel druge ovratnice, s čimer je hotel učinkovati na nežni spol; drugi zopet je dosledno delal vtis s šopkom, ki mu je tičal v levi gumbnici, medtem ko je skozi desno nozdrvo svojega nosu virtuosno spuščal tok cigaretnega dima.

Ta južna kri je, čeprav ne po številu, temveč s kriki in dramatičnimi nastopi, obvladovala šolo. Tovariši, ki so si bili drugače zvesti, so v trenutkih imeli tako različne nazore, da jim niti besedno bogastvo njih materinščine ni pomagalo, da bi jih uravnali. Ko že jezik ni zadoščal, jim ni preostajalo drugega, kakor pomagati si z rokami, pri čemer res desnica ni vedela, kaj dela levica. Včasih so se celo zabliskali noži, pri čemer je morala nastopiti splošna branilna dolžnost cele šole in se pravočasno iznebiti njihove prisotnosti. Pri takem »vunmetanju«, ki smo ga nudili pretepečem z združenimi silami, so se posluževali tudi preperelih delov ograje, in močni Nemec, po čigar glavni zaslugi smo se rešili za trenutek divjih Braziljancev, je nosil dva tedna roko v obezvi.

Če je prišlo do prepira v času, ko je bil Zamrazil doma, je bilo vse lepo. Zapustil je svojo puščajniško sobico in se pojavil na balkonu, gledajoč s pokojnostjo apostola na razburjeno morje, ki je bučalo pod njegovimi nogami. Hip je molče poslušal, ko pa so razburjeni duhovi začeli posajati na glave stole namestu klobukov, je dvignil prst. Ta edini zreb moža, čigar postava v svetli dolgi bluzi se je svetila iz mraka kakor prikazen preroka, je zadostoval. Kakor v svetem pismu. Kipeči

ANTON AŽBE

valovi so začeli upadati, krič je ponehal in čudežni mož je počasi prihajal po ozkih, zavitih železnih stopnicah navzdol kakor nebeščan ki prinaša odpustanje grešnim zemljanom.

Knjižico »Die Taufe« pod levo pazduho, se je potem sprehajal med dijaštvom, govoril milo in obzirno z osebami obeh splov, ki so mu bile bolj znane. Korigiral je (mimogrede povedano: zelo dobro), govoril o slikanju, risanju in umetnosti sploh, z damami pa ne samo o hibah perspektive, temveč tudi o zmotah in hibah človeške duše. Vzel je knjigo izpod pazduhe, jo odprl in jim kazal kako mesto v nji ali jim ga prečital. Gospodične so ga vedno poslušale zelo resno in upajmo, da so njihovi smehljaji pri tem bili izraz njihovega resničnega notranjega veselja nad zlatimi resnicami, ki jih ni hranil. — Pri moškem spolu ni tvegal takih pohodov v kraljestvo npravnosti in pobožnosti.

Nekega lepega jutra v februarju, ko sem spremljal ženo, ki se je vračala z nakupovanja, sva srečala človeka z nahrbtnikom na rami, ki naju je v nebavarski nemščini vprašal po Ažbetu, njegovi šoli in stanovanju.

V drugačni okolici bi bila taka prikazen precej nenavadna, toda nikakor ne v Schwabingu, mednarodni slikarski četrti. Iz obličja so se bliskale mafhne, drobne oči z izrazom nedolžne miške. Povedala sva pešču, kar je hotel, in ker se nama je zdela njegova nemščina čudna, sva dodala:

»Vi bržkone niste Nemec, kaj?«

»Ne, Slovenec sem, iz Kranjske.«

»In mi smo Čehi.«

»Jaz sem slikar Vesel, Ažbetov sošolec in tovariš.«

»In jaz sem njegov učenec.«

Ime Ferda Vesela mi je bilo znano, študiral je nekoč tu v Monakovem in poleg tega na Dunaju, v Benetkah, v Rimu in Londonu; razstavljal je v raznih svetovnih mestih in na prvi razstavi monakovske secesije je dobil zlato medaljo za svojo sliko »Bajka«.

»Kaj boste počeli tu?« ga vprašam.

»Tukaj hočem malo delati, mogoče tudi v Ažbetovi šoli. Zdaj bi rad pustil pri njem te stvari, da si najdem stanovanje.«

»Medtem se lahko prespite pri nas. Pojdite k nam!« sva mu ponudila. »To je blizu.«

»Če bi že dovolili, bi vas prosil, če bi lahko pustil pri vas ta nahrbtnik. V njem so trije zajčki. Dajte jim malce korenja. Več ne potrebujejo, zame vam pa ni treba skrbeti. Jaz se že nekje prespim.«

Ponovila sva svoje povabilo, a on ga ni sprejel za sebe. Samo kuncu so ga skrbeli. Šel je z nami do ulice, ki je imela vsaj vzvišeno ime, če že ne videza: Kaiserstrasse, in stopal nama je ob strani do četrtega nadstropja hiše, v kateri je bilo prebivalstvo, čeprav ubogo, bogato vsaj na naslovih, s katerimi je bila kakor z vencu okrašena vsaka posetnica na vratih (n. pr. Amelie Hoffer, Oboistenwitwe), in kmalu je pri nas stresel kunce iz nahrbtnika. Potem je letal po Monakovem, kunce pa po atelierju in celem stanovanju. Korenje, ki nam ga je tega dne manjkalo v juhi, je za trenutek zbralo dolgoušce, potem pa je spet vsak odšel po svojih potih.

Bili so tiho, ali se niso skrili. Niti nadejal se nisem in stopil v lužico, ali pa mi je spodrsnilo na linoleju, kajti tam je bil pravkar sveži bobek. Sicer ne lovorjev (katerega si še nisem lastil, ker sem se imel doslej samo za učenca).

Ne morem reči, da bi nas bil Vesel presenetil s svojo potujočo dolgouho družbo, kajti o njem smo vedeli že od drugih Slovencev, da je stari grad na Kranjskem, ki je v njem živel, podoben Noetovi barki po tem, da je poln živali najrazličnejših vrst; toda prav tako ne morem trditi, da bi nam bili novi sostanovalci s svojimi primitivnimi načini življenja vir takega izrednega veselja. Izkazalo se je, da nimamo najmanjše nadarjenosti za posnemanje sv. Frančiška Asiškega, čigar privržencem se je Vesel očitno prišteval. Kuncem nismo očitali njihove nesposobnosti, kajti vedeli smo, da je to edino, kar znajo, in če se je Vesel smejal vsemu temu, ko je drugega dne prišel, smo se smejali zadovoljno mi, ko jih je odnesel.

Sicer pa tudi on ni gojil do njih takega bratstva, kar se je nedolgo potem pokazalo pri maskaradnem plesu v Ažbetovi šoli, kamor je prišel Vesel v staroslovenskem

kroju s klobukom iz gozdne drevesne gobice. Ker je bila družba zelo razposajena, se je upal vzeti jih s seboj.

Z Veselom, četudi se ni mnogokrat javljal v Ažbetovi šoli, je bila povečana dosežanja posadka slovenskih slikarjev, ki jih tu imenujem.

Tu je bil Rihard Jakopič, močni duh, ki je slikal akte živo in z razumevanjem in je obetal postati poleg Vesela najboljši slovenski kolorist, žal pa je bil tudi on, na zunaj velikan, podvržen bolezni, ki ga je sčasoma prisilila, da je težišče svoje dejavnosti v službi slovenske umetnosti prenesel v drugo smer. Ustanovil je v Ljubljani umetniški razstavi salon.

Zelo nadarjen je bil Matija Jama, ki se je udejstvoval tudi literarno, tako da sem ga kot sodelavec »Slovenskega Pregleda«, ki ga je v Pragi izdajal Adolf Černý, pridobil za sestavo strokovnega zgodovinskega pregleda slov. umetnosti, ki je v mojem prevodu izšel l. 1902. Delal je tukaj Stern en, ki se je pozneje posvetil krajinarstvu, s čimer je izražal svoj širok pogled na prirodo. — Krajšo dobo je bil tu tudi A. Tratnik, ki je semkaj prišel iz Prage in ki je nehoti posojal svoj bolesten obraz z grenkim, trpkim usmevom figuram v svojih izbornih kompozicijah čisto tragične vsebine. Bil je pred vsem risar in fantast in tako pri Ažbetu, kjer je bilo geslo pred vsem barva in njena prizma, za Tratnika ni bila ugodna zemlja.

KNJIGE IN REVIEJE

OB KOJCEVI KNJIGI ŽIVLJENJA

N a d a l j e v a n j e

To velja tudi za Kojcevo sklepanje, da obstaja in vlada vsemirju »prasila«, ki je ustvarila ter preoblikovala »prasnove«. »Izvor in bistvo prasile sta nam skrivnost. Zaznati je ne moremo, opazni so nam le njeni učinki. Ker je ona vir vsega bitnega, hrani v sebi najvišjo silo, najvišje znanje, popolnost, vsemogočnost... Razne vere so nadele tej sili ime: »bog«. Kot pedant tem besedam naj zapišemo nekaj stavkov iz uvoda k Avrelljevemu dnevniku: »Stoa loči v svetu dvojno počelo: trpno in tvorno, gibano snov in gibajočo silo. Snov je brezoblična, toda obraziliv substrat za nastajanje stvari. Prepaja ga božanska prasila, vesoljni Praun, a ta je istoveten z kozmično naravo, oziroma z vesoljno dušo in končno z Bogom« (Sovrč).

Kljub tej vzporedbi je gornja trditev prazna in nedokazljiva. Namenjena je onim ljudem, kateri morejo slepo verovati v panteizem »moderne mislece«, ki je prepričan, da sodobni človek ne »veruje«, marveč oprt na svoje znanje le »premišljuje« in ki vendarle piše knjigo, v kateri zahteva ponovno od čitatelja, naj le-ta toliko časa čita in čita, dokler mu ne bodo postale zapisane trditve povsem jasne in

razumljive, ali pa toliko časa obnavlja vsako navedeno misel, da bo spoznal, da bo prepričan: tako je in ne drugače. Ali ni silično učil že Aristotel: Osebe, ki jih uvažaš (v skrivnosti), naj se nikar ničesar ne uče, marveč naj na sebi dožive nastrojenja tedaj, ko so postali zanje sprejemljivi.

Vsega tega ne bi obravnavali tako obširno, če ne bi na podlagi prasile prišel avtor Knjige življenja do začuda smelih zaključkov. Prasilo istoveti z agensom, ki po večnih zakonih — kajti vse ima svojo določitev, svoj smoter — ustvarja človeka. Želje pa so volja prasile; povedo nam hotenja prasile ali skratka, za kaj je človek določen. One delujejo le tedaj, ko jih vrtajoči premislek ne ovira, to je tedaj, kadar v zaželeno stvar verujemo. Če se človek nečesa nezaželenega (n. pr. bolezn, nesreče, neuspehov itd.) boji, narašča v njem skrb. Odtod izvaja avtor, da se vse nezaželeno, torej ono kar hočem z željami preprečiti, uresniči ter sklepa, da je človekova volja, ki se pojavlja kot strah, nemir, skrb, nezadovoljnost, upanje, sla, nevoščljivost, jeza itd. največji sovražnik človeka, razdiralec njegove sreče. Da, z ozirom na te trditve velja nedeljeno sodba dr. Sibra, da je Kojcevo delo »smelejše in večje od del Martina Luthra, Giordana Bruna ali celo Voltaira«.*) Toda v resnici je volja, najvišji izraz pozitivno usmerjenega zavestnega hotenja (seve če je na etični bazi) človeku le v korist. Sporedna volje s strahom, nemirom itd. pa je mnogo bolj tvegana, nego so bile svojčas tvegane Luthrove teze. Isto velja tudi za trditve: »želja se ne uresniči neposredno kakor volja, ampak posredno kakor prepričanje«. Kajti z voljo ne moremo ničesar doseči. Le prepričanje, da bo tako, nam daruje vse zaželeno in nezaželeno. Torej bomo imeli uspeh le tedaj, ko bomo željo po uspehu ali ozdravitvi dovedli v sklad s prepričanjem. Prepričanje pa moremo, to izvemo pozneje, istovetiti z zaupanjem in ljubeznijo. »Viden izraz zaupanja je neizpodbitni mir v vseh življenjskih položajih«. Motili bi se sedaj, če bi domnevali, da bo dovedla avtorja obravnava duševnega »mira« do stoicizma. Prepričan je namreč vse preveč o tem, da je človeku vse sojeno v naprej. Ta vera v slepi fatalizem ga spelje celo do izreka: »Onemu, ki ničesar noče, bo dano vse«.

Toda naj bo že temu tako ali drugače, dejstvo je, da je glavna napaka vseh neštevilnih utemeljevalcev zdravega ali vsekoži srečnega življenja enostransko motrenje in raziskavanje. Kajti »življenje pod spremenjenimi pogoji, tako je definirala bolezen Virchow, je problem s sto-

odstotno nerešljivimi rešitvami. Če se ozremo le na zdravljenje onih bolezni, ki so povzročene po notranjih, duševnih vplivih — saj n. pr. o kostolomih ali kužnih boleznih v tej zvezi ni moči razpravljati — spoznamo kaj kmalu, da niso ne Freud z iskanjem v podzavest izrinjenih spolnih goňov, ne Adler z raziskavo občutja manjvrednosti, ne Coué s sugestijo in hipnozo ozdravili vsakogar. Navedli smo iz množice zdravlilnih postopkov le par eklatantnih primerov. Toda iz dejstva, da je vsaj dvoje izmed njih zgrajenih na solidnem temelju, moremo upravičeno sklepati na zmagljivost Kojcevega zdravljenja, dasi moremo istočasno trditi, da je njegovo zdravljenje izmed modernih zdravlilnih postopkov še najmanj škodljivo. Toda s tem nikakor ni rečeno, da pomenijo vrednote, ki jih posreduje, nekakšen plus ali napredek.

D a l j e

Z A P I S K I

Bele postelje — črne številke

Razen matematike je menda statistika najmrzlejša veda. Čeprav se včasih zgodi, da se zaradi nje vznemiri najmirnejši človek, vendar v splošnem ne vznemirja nikogar, še najmanj pa tako zvane javnosti.

Izmed mnogih primerov je najnovejši pač pravi unikum. Naša državna oziroma banovinska zdravilišča za jetične morajo v zadnjem času po ukazu zdravstvene oblasti »izdelovati« statistiko praznih postelj. Uradna poročevalska agencija razpošlje potem to statistiko dnevnim listom, ki pa jo dosledno zamočujejo.

In vendar je ta statistika huda obtožba naših socialnih in zdravstvenih razmer: praznih 7, 15, 20 in več postelj v zdravilišču za jetične — v deželi pa je tuberkuloznih 70, 150, 200 in več prebivalcev. Tam prazne bele postelje, tu pacienti brez zdravniške nege, prepuščeni sami in ljudskemu zdravju v kvar. Tam prostora dovolj za petične tu množica revnih v nehi-glenskih stanovanjih.

Če že mora biti da so zdravilišča na razpolago samo bogatim, med katerimi je tuberkuloza redek primer, potem morajo odločujoči činitelji — zdravstvene, sodne, upravne in druge oblasti — skrbeti za regeneracijo gmotno šibkih slojev, kajti sicer je vse naše javno zdravstvo v teoriji utopija, v praksi pa le preskrba služb brezposelnim zdravnikom.

Prav ima naš sociolog Slobodan Z. Vidaković, ki pravi: »Nove in dobre ideje se težko vrinejo v naše jugoslovanske mozgane... Zato je treba vse, kar je dobre in koristnega, vsiliti z zakonom.« (Naši socialni problemi, Geca Kon, Beograd.)

pj

*) Da ne bi z navedbo tega citata delali avtorju krivice, naj omenimo, da se nanaša le na preorientacijo pisca, ki naj bi bila v tem, da je le-ta pri zdravljenju zavrgel hipnozo ter jo nadomestil z njej vprav nasprotno dejavnostjo.

MEDNARODNI TURNIR V MOSKVI

Šahovski šampijoni zapada in vzhoda so že v finishu. Do 10. februarja so bile namreč odigrane že štiri etape tega znamenitega turnirja. V zadnjih treh kolih bo padla odločitev, kdo bo zmagovalec. Kdo? V poštrev prihajata v prvi vrsti sovjetski prvak inž. Botvinnik in mladi češkoslovaški velemoster Flohr, eden najresnejših pretendentov za šahovski prestol. Brez šans pa tudi ni stari detronizirani šahovski kralj dr. Emanuel Lasker, čegar uspehe na moskovskem turnirju občuduje z vso upravičenostjo ves šahovski svet. Bivšemu svetovnemu prvaku Capablanci je zadal Lasker s svojo zmago odločilen udarec. Za prvo nagrado nima Capablanci nobenih izgledov, gre mu le še za čim častnejši placement. Toda tudi v tem pogledu ga čakajo v zadnjih kolih še hude borbe, kajti razni sovjetski mojstri so mu po točkah tik za petami. Od 8 reprezentantov zapada bodo ostali brez nagrade švedski prvak Stahlberg, naš mladi mojster Vasja Pirc in svetovna prvakinja Vera Menčíkova, od Rusov pa sta eliminirana z vso gotovostjo Bogatirčuk in Čehover.

Zanimivo je, da je po XVI. kolu na prvih 10 mestih, za katere so določene nagrade, placiranih 5 reprezentantov zapada (Flohr, Lasker, Capablanci, Spielmann in Lilienthal) in 5 zastopnikov vzhoda (Botvinnik, Löwenfisch, Ragozin, Romanovski in Kan), razmerje med njimi po točkah pa je 49:47 v korist zapada. Končni rezultat turnirja bo nudil, sodeč po dosedanji situaciji, res objektivno sliko dejanske moči obeh taborov.

Le Flohr in dr. Lasker nista doživela do sedaj še nobenega poraza na turnirju in sta s tem dokazala, da sta res prvorazredna turnirska igralca. Za turnirje, kakršen je sedanji moskovski turnir, namreč nikakor še ne zadostuje temeljito poznanje kraljevske igre in rutina, temveč igrajo veliko vlogo tudi živci, vztrajnost. Sovjetski prvak Botvinnik, ki je v prvih treh etapah gladko odpravil svoje nasprotnike in je izgledalo, da mu je prva nagrada zagotovljena brez konkurence, je v četrti etapi turnirja proti pričakovanju znatno popustil in doživel celo dva poraza. Izgubil je proti moskovskemu mojstru Kanu in proti ukrajinskemu prvaku Bogatirčuku, kateremu je vrh tega pripomogel k njegovi prvi zmagi na turnirju.

Ako primerjamo dobljene in izgubljene partije in remije prvih pet reprezentantov zapada in vzhoda, dobimo naslednjo zanimivo sliko, ki govori več kot preveč o načinu obojestranskega igranja. Prvih 5 reprezentantov zapada izkazuje namreč v 4 etapah skupno 26 dobljenih, 8 izgubljenih partij in 46 remijev, prvih pet sovjetskih mojstrov pa 31 dobljenih, 16 izgubljenih partij in 32 remijev. Sovjetske mojstre vodi na turnirju v prvi vrsti energična volja do

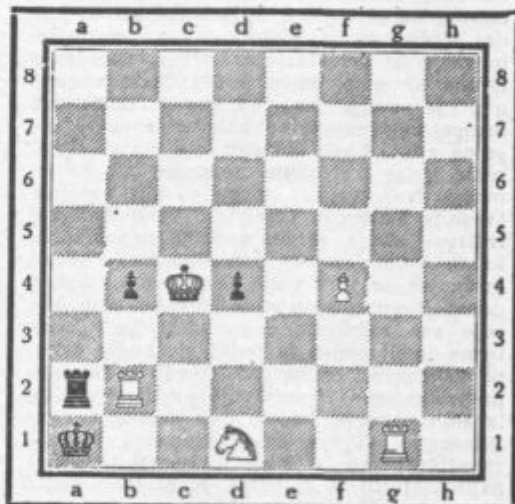
zmage. Kot taki so v igri nenavadno iznajdljivi in tudi v najkritičnejših trenutkih naravnost nepreračunljivi. Velemostre zapada odlikujejo nasprotno bogata turnirska rutina, izkušnje in skrajna previdnost, čeprav v igri ne kažejo takega elana in podjetnosti kakor Rusi. Le tako si je mogoče razlagati, da imajo Flohr, Lasker in Capablanci v XVI. kolih skupno samo 17 dobljenih partij, dočim jih imajo Rusi Botvinnik, Löwenfisch in Ragozin 21, razmerje remijev pa je celo 19:29.

Stanje po XVI. kolu: Botvinnik in Flohr 11 in pol, dr. Lasker 10 in pol, Löwenfisch 10, Capablanci 9 in pol, Ragozin in Spielmann 9, Romanovski in Lilienthal 8 in pol, Kan 8 (1), Rabinovič 8, Rjumin, Alatorcev in Goglidze 7 in pol, Lisicin 6 in pol (2), Stahlberg 6 in pol, Pirc 6 (1), Bogatirčuk 6, Čehover 5, Menčíkova 1 in pol točke. Br.

PROBLEM 114

K. Larsen

Prva nagrada na turnirju danskega problemskega kluba

Mat v treh potezah

ZA BISTRE GLAVE

223

Lažnjivi Kljukec

Lažnjivi Kljukec je nekoč na topovski krogli poletel nad sovražno taborišče. Vzemimo, da bi bilo to mogoče in da mu je pri risanju sovražnih postojank padel svinčnik iz rok. Ali bi mu padel na tla?

Rešitev k št. 222

(Zemeljski obseg)

V tem primeru bi bil obseg za 3.14 m večji po znanem pravilu, da dobimo obseg krogle, če pomnožimo premer z Ludolfovim številom (3.14), v tem primeru podaljšek premera (1 m) s tem številom.

PARTIJA Z MOSKOVSKEGA TURNIRJA

Flohr je igral v II. kolu moskovskega turnirja izredno zanimivo partijo polno zapletljajev z mladim ruskim mojstrom Lisicinom.

Beli: Flohr Črni: Lisicín

1. d2—d4	Sg8—f6
2. c2—c4	e7—e6
3. Sb1—c3	Lf8—b4
4. e2—e3	

Bogoljubova misel, ki trdi, da naj si beli zaradi črnega lovca ne beli glave.

4. — — —	0—0
5. Sg1—e2	d7—d5

V tej poziciji je bolj priporočljivo fianketirati lovca na b7.

6. a2—a3	Lb4—e7
7. c4 : d5	e6 : d5
8. Se2—g3	

Da prepreči lovcu polje f5

8. — — —	c7—c5
9. Lf1—d3	Sb8—c6
10. 0—0	g7—g6
11. d4 : c5	Le7 : c5
12. b2—b4	Lc5—d6
13. b4—b5	Sc6—e5

Dozdevno je črna pozicija izvrstna.

14. Ld3—e2	Se5—g4

Lisicín je malo prezgodaj smatral pozicijo zrelo za napad. Na 15. h3 je nameral L:g3, 16. h:g4, Le5. 17. Lb2, Se4 itd. z grožnjo, napadati s pešcem h7.

15. Lc1—b2	

Toda Flohr je nadaljeval »nekoliko« drugače!

15. — — —	h7—h5
16. h2—h3	h5—h4

Na Sh6 bi igral beli Dd4 z grožnjo S:d5 in mat na g7 ali h8. Slabo bi bilo tudi S:e3, 17. fe:e3, L:g3 zaradi 18. Dd4!

17. h3 : h4!	h4 : g3
18. Dd1—d4!	Sf6—d7!

Krasna poteza! Brani istočasno mat z grožnjo Le5, obenem pa grozi sam z matovim napadom Dh4!

19. g4—g5!!	

Še lepši je Flohrov odgovor. Črni ne sme vzeti D:g5 zaradi 20. Se4! in črni izgubi lovca.

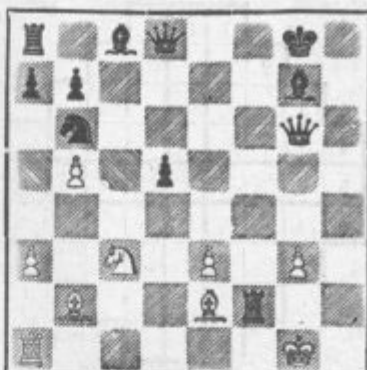
19. — — —	g3 : f2+
20. Tf1 : f2	Ld6—e5
21. Dd4—h4	Sd7—b6
22. g2—g3!	

Izredno močno. Grozi 23. Th2 z verjetnim matom. Vse naslednje poteze črnega so izsiljene.

22. — — —	f7—f5
23. g5 : f6 e.p.	Le5 : f6
24. Dh4—h6	Lf6—g7!

Na De8 bi beli podvojili trdnjavi in hitro zmagal Načrt, ki si ga je zamislil Lisicín, je izredno zanimiv.

25. Dh6 : g6	Tf8 : f2
Z namenom, da po K:f2 igra Df8+,	
27. Kg2 Lf5 itd.	

26. Sc3—e4!!	

Odpri svojemu lovcu diagonalo in grozi mat na g7.

26. — — —	Tf2—f7
27. Se4—g5!	Tf7—f6

Kapitulacija, toda črni nima zadovoljive obrambe. Na primer De7, 28. Dh7+ Kf8, 29. L:g7 Tg7, 30. Dh8+ Tg8, 31. Tf1+ itd.

28. Lb2 : f6	Dd8 : f6
29. Dg6—h7+	Kg8—f8
30. Tal—f1	Df6 : f1+
31. Le2 : f1	Lc8—d7
32. Dh7—g6	Ld7—e8
33. Dg6—f5+	Kf8—g8
34. Lf1—h3	in črni se je vdal.

HUMOR

Pri zdravniku

Zdravnik (pacientu): »Kaj ne, vse stvari se vam zde ovite v kopreno in kakor da bi bile v megli? Poglejte me dobro in povejte, kako se vam zdim.«

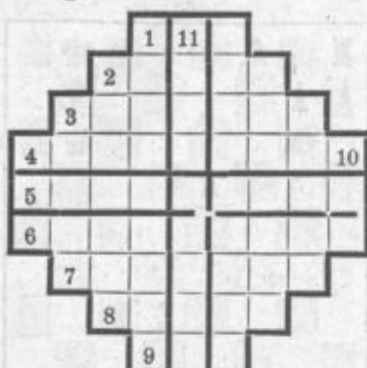
Pacient: »Ves v megli, gospod zdravnik!«

»Nobenemu ni treba vedeti, da sva prodala svoje konje!« (»Everybody's weekly«)

KRIŽALJKA Z OBRATNICAMI

Crassus

Vodoravno: 1. stari oče, 2. francoski vnanji minister, 3. latinski naziv za galsko pleme, po katerem se imenuje še zdaj mesto Sens, 4. oblika glagola »krmiliti« + pomračitev, 5. ital. filozof, omenjen v DS 1935 (1-2), v tožilniku + lovijo, 6. oblika glagola »kositi« + močnik, 7. napor (brez katerega »ni jela«) + zmrzla voda, 8. Maurice, franc. pisec, ki je obdeloval grozljive predmete (1875—1926); iste črke pomenijo v madžarsščini: pismo, 9. ljubljanski priimek (dialeksična izreka za: Čič).

Navpik: 4. in 10. sloven. priimek, 11. vzklík + moško govedo (tožilnik) + lovijo. Vse vrstice se čitajo enako v obe smeri, 5. in 11. sta enaki.

REŠITEV KRIŽALJKE V ŠT. 11

egale Lage, nane Renan, Bela taleb, rake lekar, tere teret, že ve revež, azil Eliza. — Ertl tre.

A NEK DOTE

Ce bi imela dve glavi...

Angleški kralj Henrik VIII. (1491 do 1547) je bil petkrat oženjen. Prva žena mu je umrla po otrokovem rojstvu, od dveh se je dal ločiti, ostali dve pa je dal obglaviti.

Ko je hotel šestič v zakonski jarem, je z lastnoročnim pismom zasnubil sestro danskega kralja. Odgovor, ki ga je prejel od nje, je bil zelo kratek in nedvoumen.

— Hvala za čast, ki ste mi jo izkazali s svojo ponudbo. Z veseljem bi jo sprejela, če bi imela dve glavi. Ker pa imam le eno in jo hočem še ohraniti, žal to pot ne morem sprejeti vaše ponudbe. Sicer pa vas bodo drugod gotovo še bolj veselili.

Štednja

Angleški državnik lord John Russel je bil štedljiv, da že kar ni bilo več lepo. Imel je v enem izmed londonskih gledališč prosto vstopnico in zato je večer za večerom zahajal tjakaj.

Toda kaj pa garderoba? Če bi jo oddal v gledališču, bi moral plačati. Zato je stopil pred vsako predstavo v bližnjo zastavljalnico, kjer je dobil za suknjo šiling na roko, po predstavi pa je suknjo vzel in plačal pol pennyja obresti. Tako si je »ubogi mož« prihranil za večerno zabavo v gledališču vsak večer pol pennyja.

Ocena

Mlad lirik se je nekoč zgledal pri starem Ibsenu, norveškem pesniku in dramatik (1828—1906), s prošnjo, da bi mu glede dveh njegovih pesmi izrekel sodbo, katere je boljše. Lirik čita prvo pesem, Ibsen vda no poslušati. Ko hoče začet z drugo, zamahne Ibsen z roko in pravi:

— Kar pustite! Druga mora biti boljše od prve.

Honorar

Znani dunajski kirurg Gussenbauer je s težko operacijo rešil življenje nekemu nadvojvodi.

Nekaj dni pozneje se je zgledal pri zdravniku plemičev pribočnik in prosil za odgovor, ali želi profesor za uspelo operacijo visoko odlikovanje ali 20.000 goldinarjev honorarja.

Prvič je odgovor odklonil, drugič pa je odločil:

— Nočem niti odlikovanja niti 20.000 goldinarjev, temveč ves honorar — 40.000 goldinarjev.

Filmska igralka Erika Streithorst